

IZ MOZAIKA PRETEKLOSTI OBČINE VRHNICA V LETIH 1929–1941

Upravna ureditev, prebivalstvo, kulturni dogodki in gospodarstvo

V prispevku smo na kratko orisali upravno ureditev, navedli nekaj podatkov o prebivalstvu, kulturnih dogodkih in o gospodarstvu, predvsem pa smo posvetili pozornost strankarsko-političnemu, prosvetno-kulturnemu, kmečko-stanovskemu, mladinskemu in strokovno-sindikalnemu gibanju v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru na območju tedanje občine Vrhnika. Za širše razumevanje dogajanja na vrhniškem območju je bilo treba poseči tudi v problematiko, ki je zadevala vso Slovenijo oziroma Jugoslavijo. Prispevek je izviren in sloni predvsem na primarnih virih, uporabili pa smo tudi ustrezno literaturo.

Občina Vrhnika leži na jugozahodnem delu Ljubljanskega barja, blizu kraških izvirov Ljubljanice. Sodila je v okraj Ljubljana-okolica, ki je bil tedaj največji v matični Sloveniji, oziroma z uvedbo šestojanuarske diktature 1929 imenovani Dravski banovini. Naziv Dravska banovina je dobila na podlagi Zakona o nazivih in razdelitvi Kraljevine Jugoslavije na upravna območja z dne 3. oktobra 1929 in na podlagi Zakona o banski upravi z dne 7. novembra istega leta. Tudi prejšnji naziv države Država Srbov, Hrvatov in Slovencev je dobila novo ime Kraljevina Jugoslavija. Dravska banovina je imela 25 okrajev in 1069 občin, ki so bile po obsegu, zlasti podeželske, dokaj majhne, zato je banska uprava v naslednjih letih, posebej z zakonom z dne 14. marca 1933, pristopila k poenotenju občinske uprave, zlaganju ali komasaciji manjših občin v večje, ki naj bi zajela najmanj 3000 prebivalcev. Vendar je pretežno podeželsko prebivalstvo v kmečkih občinah pod vladavino Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS) ponekod z večjim ali

manjšim odporom ali nezadovoljstvom sprejelo takšno spreminjanje občin. Po opravljeni komasaciji leta 1937 je ostalo oktobra istega leta le še 407 občin, med njimi 4 mestne. Občini Vrhnika so še pred komasacijo dodelili kraj Smrečje z izločitvijo iz občine Št. Jošt. Omenjeni kraj so 24. junija 1936 zopet vrnili občini Št. Jošt, medtem ko je bila izločena katastrska občina Žazar dodeljena občini Horjul.¹

Leta 1937 je obsegala obravnavana občina te kraje: Bevke, Bistro, Blatno Brezovico, Drenov Grič, Lesno Brdo, Malo in Veliko Ligojno, Mirke, Podlipa, Sinjo Gorico, Staro Vrhniko, Verd, Vrhniko in Zaplano.² Prav tako je imela leta 1939 občina iste kraje v na novo oblikovanem okraju Ljubljana.³ Po ljudskem štetju z dne 3. marca 1931 je živelo v občini z obsegom 92, 29 km² 5895 prebivalcev, od tega 2841 moških in 3054 žensk.⁴ V upravno-cerkvenem pogledu je dekanija Vrhnika, ki je sicer presegala območje vrhniške občine, sodila v ljubljansko škofijo. Na ozemlju vrhniške občine pa so delovale naslednje župnije: Bevke (ekspozitura župnije Vrhnika), Vrhnika, Podlipa in Zaplana.⁵ Na podlagi popisa o prebivalstvu leta 1931 se je prištevalo k rimskokatoliški veri 5.892 vernikov, k pravoslavni eden in k evangelijski dva.⁶ Ob teh podatkih naj zapišemo, da je v vrhniški župniji živel sredi tridesetih let tudi musliman, delavec v Dukičevem kamnolomu Smajo Zukovič, ki pa je 1. septembra 1935 prestopil v rimskokatoliško vero in pri krstu dobil ime Jožef. Krstni boter je bil industrialec Ignacij Hren iz Verda, krstil ga je vrhniški dekan in župnik Janez Kete ob asistenci kaplana Gregorja Malija.⁷ Sicer pa je bilo tudi v vrhniški župniji kar nekaj konvertitov-spreobrnjenec, ki so v dvajsetih letih in tudi kasneje bodi-

si iz pravoslavne vere prestopili v rimskokatoliško ali iz rimskokatoliške v starokatoliško ali v pravoslavno vero.⁸

V političnem okraju Ljubljana-okolica, pozneje Ljubljana, je delovalo med drugim tudi okrožno sodišče Ljubljana; sem sta bili dodeljeni še okrajni sodišči v Ljubljani in na Vrhniki. Pod okrajno sodišče Vrhnika so sodile naslednje občine: poleg Vrhnike še občine Borovnica, Horjul, Polhov Gradec, Preserje, Rakitna in Št. Jošt; a Škofji Loki, ki je bila sprva "sreska izpostava "okraja Kranj, v letu 1936 pa je postala samostojen okraj, so dodelili občino Črni Vrh.⁹

Na Vrhniki je delovala javna lekarna od skupnih 84 banovinskih,¹⁰ poleg tega je imela zdravstveno občino in tudi sedež banovinskega zdravnika v okraju Ljubljana. Poleg Vrhnike so sodili v to zdravstveno občino še kraji Borovnica in Preserje.¹¹

Naj še omenimo, da je bil sedež katastrske občine v Ljubljani, ki je zajemal tudi območje Vrhnike.¹² Tudi finančna kontrola glavnega oddelka je bila v Ljubljani, njen oddelek pa tudi na Vrhniki.¹³ Tu je bil tudi sedež Davčne uprave, ki je obsegala občine: Borovnico, Horjul, Polhov Gradec, Preserje, Rakitno, Št. Jošt in pa Vrhniko.¹⁴ Po Valvasorju naj bi imela Vrhnika status trga že leta 1325. Bržkone sodi med najstarejše trge na Kranjskem.¹⁵

Na območju občine Vrhnika so tekle ceste različnega reda.¹⁶ Pomembna je bila državna cesta, in sicer Ljubljana-Vrhnika-Logatec-Planina-državna meja. Poleg te sta tekli še banovinska cesta II. reda: Vrhnika-Smrečje in Vrhnika-Borovnica-Podpeč-Ljubljana.¹⁷

Južna železnica Dunaj-Ljubljana-Trst je sicer zaobšla Vrhniko, postaja je bila na Verdu. Leta 1899 je dobila Vrhnika svojo železniško zvezo z Ljubljano.¹⁸

Radiofonija je tudi na Vrhniki imela svoje zveste poslušalce. Sprva je bil Radio Ljubljana državna

last, radijska postaja je bila zgrajena po navodilih univ. prof. Marija Osane. Toda s pogodbo z dne 4. februarja 1928 je bil izročen katoliški krovní prosvetno-kulturni organizaciji Prosvetni zvezi v Ljubljani za dobo 15 let. Poskusna oddaja ljubljanske radijske postaje je bila 1. septembra 1928. Ob tej priliki sta govorila Fran S. Finžgar in Oton Župančič.¹⁹ Na Vrhniki je bilo leta 1929 okrog 100 lastnikov radioaparatorov. Delavska pravica, glasilo Jugoslovanske strokovne zveze, je zapisala, da je aparatov "največ med delavstvom", in sicer detektorjev, ki se "pri nas prav dobro slišijo".²⁰

Zanimivi so tudi podatki, koliko je bilo naročnikov katoliškega in liberalnega tiska. Leta 1931 je bilo v župniji Vrhnika naslednje število naročnikov katoliškega tiska: dnevnik Slovenec je prejelo 91, tednik Domoljub 357 in mesečnik Bogoljub 163. Leta 1935 je bilo v župniji Vrhnika 126 naročnikov Slovenca, Nedeljskega Slovenca 17 in Ponedeljskega 19, Domoljuba 259 in Bogoljuba 141. V župniji Bevke so naročali okoli 10 izvodov Slovenca, 30 Domoljuba in 12 Bogoljuba. V župniji Podlipa so bili le 3 naročniki Slovenca, 55 Domoljuba in 22 Bogoljuba. V župniji Zaplana je bilo 10 naročnikov Slovenca, 37 Domoljuba in 19 Bogoljuba. Ob pregledu župnijskih podatkov ugotavljamo, da ni v teh statistikah navedena Delavska pravica, glasilo katoliške strokovno-sindikalne organizacije Jugoslovanske strokovne zveze, čeprav je na vrhniškem območju delovala tudi ta organizacija. Prav tako v teh številčnih pregledih ni mogoče oceniti o naročnikih nasprotnega tiska. Obstaja le nekaj skromnih navedb. Tako sta liberalni in marksistični tisk imela le nekaj naročnikov, npr. na območje občine sta prihajala liberalni podeželski tednik Domovina in tednik Kmetki list ter le nekaj socialdemokratskega tednika Delavec.²¹ Bržkone so se župnijska pregledna poročila omejila le na katoliški tisk.

Poleti 1930 je Vrhnika doživela velik kulturni dogodek, ki je bil pomemben za vso Slovenijo.

V želji, da osvežimo spomin in s tem odstreto tančice pozabe na ta veliki dogodek, bomo nekoliko več opisali potek teh slovesnosti ob odkritju Cankarjevega spomenika. Posebej za Vrhnici in širšo okolico je bila slovesnost, ki je potekala dva dni, polna zanosnega veselja in veličastnega vzdušja. Že v soboto, 9. avgusta 1930, je kot uvod v Cankarjeve slovesnosti nastopilo na glavnem trgu s koncertom vrhniško godbeno društvo. Sledila je bakljada in slavnostna akademija v Rokodelskem domu. Dan zatem, v nedeljo, 10. avgusta, so se zlivale množice iz bližnje in daljnje okolice. Veliko Cankarjevih častilcev, gostov iz Ljubljane, se je pripeljalo na Vrhniko z vlakom. Vrhnici so jih na postaji sprejeli z godbo. Razvil se je pisan sprevod. Na čelu sta korakala predsednik pripravljalnega odbora za postavitve Cankarjevega spomenika Fran Jurca in neumorni tajnik Slavko Vuk. Za njima so bili v sprevodu verdski fantje na konjih, borovniški sokoli, nosilci praporov, predstavniki državnih oblasti in kulturnih ustanov, pa tudi vrhniška mladina, učiteljstvo, gasilci in narodne noše. Grmeli so topiči, fantje so vriskali in igrala je godba. Udeleženci sprevoda so šli k cerkvi Sv. Tojice, kjer se je začela maša – zadušnica. Imel jo je pisatelj brat msgr. Karlo Cankar, ki je služboval v Sarajevu. Zatem so najprej odkrili spominsko ploščo na Cankarjevi rojstni hiši na Velikem klancu 94. Kratek nagovor je imel tedanji vrhniški župan in zdravnik dr. Janko Marolt. Pevski zbor pa je zapel Nedvedovo pesem "Naša zvezda".

Istega dopoldneva je sledilo odkritje Cankarjevega spomenika na vrhniškem trgu ob veliki množici ljudstva. Med njimi so bili zastopniki oblasti in raznih kulturnih ustanov in društev. Slovesnosti so se udeležili podban dr. Otmar Pirkmajer, za prosvetni oddelek banovine prof. France Kotnik, Dravsko divizijo je zastopal polkovnik Miličević. Poleg teh so bili prisotni še: rektor ljubljanske univerze dr. Metod Dolenc, ljubljanski podžupan prof. Evgen Jarc, za ljubljanski okraj dr. Rudolf Andrejka, za Slovensko Matico Josip Vidmar, za PEN klub prof. France Koblar. Zvezo kulturnih društev je zastopal dr.

Stojan Bajič, Ciril-Metodovo društvo Viktor Rohrman, Vodnikovo družbo dr. Ivan Lah in Pavel Karlin; ameriške Slovence sta zastopala Fran Gabrovšek in Anton Jurca, ljubljansko sokolsko župo Stane Flegar. Brzobjavne pozdrave so poslali: minister brez portfelja Ivan Shvegl (Švegl), pesnik Oton Župančič, igralec Hinko Nučič, predsednik Slovenske Matice dr. Dragotin Lončar in mariborsko Narodno gledališče.

Pred slavnostnim odkritjem je s pozdravnimi besedami in kratkim orisom zgodovine o pobudi in načrtih postavitve spomenika in poteku dela podal že omenjeni Fran Jurca. Po govoru in ob odkritju spomenika so se oglasili topiči in godba je zaigrala državno himno. Na slovesnosti je pisatelj in trnovski župnik Franc S. Finžgar "v umetniško izklesanem govoru" orisal Cankarjevo mater, njeno vero v boljšo prihodnost, njeno ljubezen do otrok in pa veličino Ivana Cankarja. Ob tem je prikazal njegov boj za pisateljski poklic in Cankarjevo poslanstvo v boju za pravico in resnico. Finžgar je še naglasil, da je od pisateljevih 42 let življenja Cankar dal narodu in domovini 25 let. Zatem je mešani pevski zbor zapel priložnostno pesem in učitelj Pavel Japelj je recital pesem "Cankarju". Sledili so kratki govori, tako dveh predstavnikov ameriških Slovencev, in sicer Antona Jurce in Frana Gabrovška, ki je govoril v imenu ameriških Slovencev iz Detroita; nadalje Leona Pogačnika, ki je bil s Cankarjem v Judenburgu, in domačina Vrhnicičana M. Koprivca v imenu Krekove družine (mladine). Umetniško izdelan kip Ivana Cankarja je delo mladega, a nadarjenega in prezgodaj umrlega akademskega kiparja Ivana Jurkoviča. Ob poklonitvi velikemu geniju Cankarju so razna društva, šolska mladina, zastopniki oblasti in kulturnih ustanov položila številne vence.

Po dopoldanski slovesnosti je bil slavnosti banket za povabljene goste v Rokodelskem domu, kjer so imeli gostje tudi kratke govore. Tako že omenjeni Pirkmajer; pozdrave mesta Ljubljane Vrhniki je izročil prof. Jarc. Rektor Dolenc se je v govoru osredotočil na pomembne

SMRT KIPARJA IVANA JURKOVIČA. Dna 10. t. m. je umrl v ljubljanski bolnišnici akademski kipar Ivan Jurkovič, ki je štel šele 41 let. Med njegovimi deli je najbolj znan Cankarjev spomenik na Vrhniki. Občudovanja vreden je tudi spomenik škofjeloškim vojnim žrtvam. Nadarjenega, prerano umrlega umetnika so položili k večnemu počitku v nedeljo 12. t. m.

8. Ivan Jurkovič, akademski kipar, Domovina, Tedenske slike, Priloga Domovini, 16. avgusta 1934, št. 33, str. 1.

može. Omenil je Primoža Trubarja kot utemeljitelja, Franceta Prešerna in pa Ivana Cankarja kot "izoblikovalca slovenske besede". Govorili so še: Fran Jurca, Stanko Flegar, župan dr. Janko Marolt, industrialec Josip Lenarčič, Slavko Vuk, pisatelj Finžgar in prevajalec Cankarjevih del v italijanski jezik, prof. Bartolomeo de Calvi iz Mantove. Banket se je zaključil z napitnico kiparju Ivanu Jurkoviču.²²

Popoldne se je veliko ljudstva udeležilo veselice na "veseličnem prostoru g. Lenarčiča", ki se je ob igranju godbe zaključila pozno v noč. Ob koncu opisa Cankarjeve slovesnosti na Vrhniki je dnevnik Jutro še zapisal, da so ameriški izletniki isto nedeljo dopolne pri Sv. Križu v Ljubljani položili na pisateljev grob venec z napisom "Najlepši spomenik so Tvoja dela. Ameriški hlapci Jerneji".²³

Vrhniška okolica je bila znana po bogatih arheoloških izkopaninah prof. Walterja Schmidu,

zato se je leta 1934 porodila misel o ustanovitvi Muzejskega društva na Vrhniki. Njegova prvenstvena naloga je bila urediti krajevni muzej, ki naj bi postavil arheološko zbirko ostankov mostičarske, keltske in rimske kulture na vrhnškem območju. K tej naj bi pozneje priključili še umetno-obrtno, etnografsko in prirodozlovnostno zbirko. Slednjo naj bi uredila Edvard Pajnič, pravnik in botanik, in pa geograf, zgodovinar in mednarodno priznani speleolog, vrhnški rojak, prof. France Habe. Muzej je dobil prve prostore "v županovi pisarni na občini", tedaj je županoval Stanko Hočevar. Prof. Schmid in umetnostni zgodovinar ter advokat, ki je leta 1932 odprl svojo pisarno na Vrhniki, Marijan Marolt, rojak iz Verda, sta uredila arheološko zbirko. Med pobudniki za ustanovitev muzeja je bil predvsem Marolt, ki si je tudi prizadeval za izkopavanja rimskih ostankov Nauportusa. Naj še omenimo, da je Marolt med drugim napisal dve pomembni topografiji, in sicer Dekanija Vrhnika (1929) in Dekanija Celje (I. 1931, II. 1932). Organizatorji muzeja so tudi pozivali lastnike izkopanin in še drugih zgodovinskih predmetov naj jih darujejo ali posodijo muzeju. Slovenec je ob tej novici še zapisal, da je s tem "ustvarjen začetek novemu muzeju, ki obeta postati lepa kulturna ustanova, ki bo v ponos naši okolici".²⁴

V vrhnški občini je bilo delavstvo zaposleno v usnjarski (tovarna Pollak), lesni, opekarski industriji, industriji eteričnih olj ter v kamnolomu. V trgu so živeli predvsem mali posestniki, poleg delavcev tudi dninarji.²⁵ Okoliško kmečko prebivalstvo pa se je ukvarjalo s poljedelstvom, predvsem z živinorejo in v okviru te zlasti z mlekarstvom, ki je vse bolj postalo pomembna gospodarska panoga širšega vrhnškega območja. Naj spomnimo, da so mlekarsko zadrugo na Vrhniki ustanovili oktobra 1904. leta na pobudo tamkajšnjega kaplana Mateja Sušnika, ki se je z združništvom seznanil pred prihodom na Vrhniko, in sicer v Selcah nad Škofjo Loko, kjer se je tamkaj bržkone srečal z dejavnostjo Janeza Ev. Kreka.²⁶ Vrhniška mlekarska zadruga je bila z novim poslopljem, s stroji in kvalitetnim strokovnim kadrom vzor drugim tovrstnim za-

drugam. Vsako leto so prirejali strokovne tečaje za mlekarje, ki so prihajali ne le iz Kranjske, temveč tudi s Primorske, Štajerske in Koroške.²⁷ Hkrati je vrhniška mlekarica v času med obema vojnama s kvalitetnimi mlečnimi izdelki (prvovrstno maslo, sir ementaler in trapist, zlasti topljeni sir, t. i. "Jazon") vse bolj uspešno prodirala na trg po vsej jugoslovanski državi in tudi v tujino. Z razvojem vrhniške mlekarske zadruge v občini so se kmetje, ki so bili njeni člani, vse bolj usmerjali h gojitvi nove pasme govedi in s tem v poljedelstvu in travništvu k povečani predelavi krme.²⁸ Seveda so bili kmetje pogostokrat odvisni od vremenskih sprememb in pogostih poplav. Naj omenimo hude sočasne poplave v nekaterih predelih Slovenije in tudi na območju vrhniške občine leta 1933. Septembra je barje poplavila voda v izmeri 16.000 ha, tako je na površini od Vrhnik do Lavrice in še tja do Krima nastalo "velikansko jezero". Prebivalci so bili toliko huje prizadeti, ker so jih pestile poplave ob obilnem deževju že maja istega leta. Uničile so precejšen del posevkov in še posebej krompir. Septembrske poplave pa so uničile še ajdo in tudi "znamenito barsko zelje".²⁹

Na Vrhnikih je delovala tudi podružnica matičnega Slovenskega čebelarstva društva v Ljubljani. V seznamu čebelarskih podružnic po številu 106 je bila vrhniška na 101. mestu. Na vrhniškem območju se je čebelarstvo dejavnost dokaj uveljavila po kvalitetnih medenih izdelkih.³⁰

KATOLIŠKI IN LIBERALNO-UNITARNI TABOR V OBDOBJU 1929-1935

V drugi polovici dvajsetih let so tedaj še imenovano Državo Srbov, Hrvatov in Slovencev pretresala notranja socialno-gospodarska, nacionalna in politično-strankarska nasprotja, ki so se kazala že od začetka ustanovitve nove države leta 1918. Huda politična kriza konec leta 1928 je privedla do razpusta narodne skupščine in s tem parlamentarizma. Priklicala je obdobje diktature kralja Aleksandra, ki je temeljila na šestojanuarski deklaraciji 1929 in na vrsti dru-

gih zakonov. Že januarja 1929 so bile razpuščene politične stranke, ki so ogrožale "državno in narodno enotnost". V Sloveniji so bile razpuščene naslednje stranke: katoliška Koroščevo Slovenska ljudska stranka (SLS), v liberalno-unitarnem taboru pa slovenski del Kramerjeve Samostojne demokratske stranke (SDS) in Pucljeve Slovenske kmetijske stranke (SKS) ter Narodna radikalna stranka (NRD) in Socialistična stranka Jugoslavije (SSJ). Z zakonom o razdelitvi kraljevine na upravna območja z dne 3. oktobra istega leta je bila država razdeljena na 9 banovin, ki so bile poimenovane po rekah. Slovenija je postala Dravska banovina.

V novo vlado generala Petra Živkovića sta vstopila dr. Anton Korošec, za njim ing. Dušan Serbec. Ko je slednji izstopil iz vlade septembra 1931, so se vključili v beograjsko vlado slovenski liberalci-unitaristi, ki so zvesto podpirali nacionalni unitarizem in državni centralizem.

SKUPŠČINSKE VOLITVE NOVEMBRA 1931 IN USTANOVITEV JUGOSLOVANSKE RADIKALNE KMETJSKE DEMOKRACIJE (JRKD) – JUGOSLOVANSKE NACIONALNE STRANKE (JNS)

Po sprejetju ustave septembra 1931 so bile razpisane volitve v narodno skupščino Kraljevine Jugoslavije za 8. november 1931. Volilno pravico so imeli le moški, ki so dopolnili 21 let starosti. Začel se je volilni boj zlasti med katoliškim in liberalno-unitarnim taborom. Koroščevo razpuščena SLS, katere vodstvo je delovalo v ilegali, je močno agitirala preko svoje mreže zaupnikov, naj abstinirajo omenjene skupščinske volitve. Spomnimo naj, da je sicer razpuščena SLS še vedno ohranila svoj aparat, katoliški tisk, četudi je bil pod hudim nadzorom. Zlasti pa so strankino zaledje na podeželju ohranjala tedaj še delujoča Kmetijska zveza in katoliška prosvetna društva v župnijah. Tudi na Vrhnikih so Koroščevi privrženci v okviru opozicijskega gibanja proti kraljevi diktaturi odklanjali udeležbo pri skupščinskih volitvah, kar

9. Dr. Janko Marolt, zdravnik, veleposestnik, dolgoletni župan občine Vrhnika do konca 1931, F. Dobrovoljc, Cankarjev album, Maribor 1972.

je razvidno tudi v rezultatih v volilnem okraju Ljubljana-okolica, kamor je sodila tudi občina Vrhnika. Številnim volilnim shodom jeseni 1931, ki so potekali tako v Ljubljani kot v širši ljubljanski okolici, se je priključila tudi Vrhnika. Shod je vodil Ivo Sancin; prisotnih je bilo do tristo volilcev, največ iz vrst vrhniškega delavstva. Na shodu so govorniki naglasili, da so poštene delavci, ki zaupajo bodočemu parlamentu, ki bo poskrbel tudi za delavstvo. Poročevalec o shodu je še zapisal, da so prisotni obljubili udeležbo na volitvah in da gre za uspeli shod zahvala predvsem "agilnemu predsedniku volilnega odbora" Jožetu Jelovšku.³¹

V okraju Ljubljana-okolica je bilo volilnih upravičencev 19.099, glasovalo je 10.551 ali 55, 04 %; ne le v občinah v okraju Ljubljana-okolica, kot npr. na Vrhniki, marveč tudi v drugih okrajih in občinah Dravske banovine je bila udeležba volilcev bolj ali manj skromna. Za narodnega poslanca na edini državni listi predsednika vlade generala Petra Živkovića je bil v omenjenem

okraju izvoljen s 5.675 glasovi Albin Koman, posestnik iz Vižmarj, znan prvak razpuščene Pucljeve Slovenske kmetijske stranke.³² V občini Vrhnika je banska oblast, ki jo je vodil od 4. decembra 1930 dalje dr. Drago Marušič, tako kot še v številnih drugih občinah, zamenjala župana. Za dr. Jankom Maroltom (vrhniški zdravnik in župan) je postal "predstojnik občine" lekarnar Stanko Hočevnar.³³

Dr. Janko Marolt, zdravnik in veleposestnik iz Verda, je bil nad 16 let župan v občini Vrhnika. V tem času je dal sezidati 6 šol v vaseh obširne občine. Kupil je hišo in jo preuredil v občinsko ubožnico. Da bi gmotno pomagal prebivalstvu, je ustanovil občinsko hranilnico, ki je pod njegovim vodstvom in nadzorstvom uspešno delovala. Poleg tega je kupil hišo, kjer so v preurejenih stanovanjih živeli uslužbenci hranilnice in še drugi. Dr. Marolt je bil nad 44 let okrožni zdravnik in priljubljen med vsemi sloji. Skoraj do upokojitve je bil zdravnik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani. Bil je zvest privrženec Koroškeve Slovenske ljudske stranke (SLS) in do njenega oblastnega razpusta januarja 1929 tudi predsednik krajevne strankine organizacije na Vrhniki. Dr. Marolt je bil v prijateljskih odnosih z dr. Miho Krekom in dr. Markom Natlačenom. Bila sta si blizu tudi z dr. Antonom Koroščem.³⁴

V začetku 1932 so ustanovili v Beogradu vsedrjavno stranko Jugoslovansko radikalno kmetijsko demokracijo (JRKD), pozneje preimenovano v Jugoslovansko nacionalno stranko (JNS), ki je s proglasom pozivala državljane, naj začnejo ustanavljati okrajne in krajevne strankine organizacije.³⁵ V načelih nove stranke, objavljene konec leta 1931, se je stranka zavzemala v duhu jugoslovanske ideje za uveljavitev narodnega unitarizma in državnega centralizma. V okviru "jugoslovanskega naroda" naj se razvija enotna jugoslovanska narodna kultura, v ospredju naj bo državna šola. Na socialno-gospodarskem polju so se zavzemali za napredek kmetijstva in zadružništva, "kmetijski dom je osnovna gospodarska in prosvetna edinica". Stranka bo

ščitila delo in delavčev gnotni položaj, davki naj enakomerno in pravično obremenijo državljane, uveljavljala bo načelo verske strpnosti in Kraljevina Jugoslavija naj bo steber miru.³⁶

Dne 8. maja 1932 je potekala prva redna skupščina JRKD okraja Ljubljana-okolica v tedanji restavraciji Kazina v Ljubljani. Med prisotnimi delegati iz 27 občin od 37 občin v okraju sta bila dva delegata z Vrhnike, in sicer posestnik in tovarnar Jože Jelovšek in posestnik Jože Verbič ml. Na volitvah so izvolili člane okrajnega odbora JRKD. Predsednik je postal posestnik iz Vižmarij Ivan Pipan. Med drugimi odborniki sta bila izvoljena tudi omenjena delegata z Vrhnike. V eksekutivo okrajnega odbora so izvolili še Jelovška, ki je bil določen tudi kot delegat na prihodnjem kongresu nove stranke JRKD oziroma preimenovane v JNS 1933 v Beogradu.³⁷ Jože Verbič ml. pa je bil določen za delegata na bližnji banovinski skupščini JRKD. Zelo dejaven tajnik okrajne organizacije JRKD Pavel Borštnik z Viča, ki je imel veliko zaslug za izpopolnitev strankine mreže v omenjenem okraju, je v svojem poročilu na rednem občnem zboru JRKD, 6. maja 1933, pohvalil, da so "najbolj delavne" organizacije na Igu, Viču, v Št. Vidu nad Ljubljano in na Vrhniki. Na zboru so zastopniki stranke posvetili pozornost ne le gospodarskim in socialnim vprašanjem, temveč so spregovorili tudi o nastajanju raznih gibanj iz vrst razpuščenih prosvetnih društev, kar je bilo mišljeno predvsem v katoliškem taboru.³⁸

Ustanovni zbor banovinske organizacije JRKD za Dravsko banovino je bil v začetku junija 1932 v Ljubljani. V banovinsko vodstvo nove stranke je bil med drugimi iz okraja Ljubljana-okolica izvoljen tudi že omenjeni Jože Jelovšek.³⁹

Po kongresu JNS sredi leta 1933 v Beogradu so okrajne organizacije JNS sklicevale strankine zборе. Za okraj Ljubljana-okolica je potekal "sijajno uspeli zbor", kot je zapisala Domovina v decembru istega leta. Poleg poročil narodnih poslancev je tajnik Pavel Borštnik govoril o no-

vih pravih stranke, po katerih se ustanavljajo le občinske organizacije JNS, a le v oddaljenejših krajih tudi krajevne. V omenjenem okraju je delovalo 23 občinskih, med njimi tudi vrhniška, in pa 13 krajevnih organizacij JNS.⁴⁰

Ker so Koroščevi privrženci dejavno sodelovali v agitaciji za volilno abstinenco za omenjene skupščinske volitve novembra 1931, pri čemer se je v ta volilni boj na podeželju vključila legalna katoliško usmerjena Kmetška zveza in prosvetna katoliška društva v župnijah pod krovno Prosvetno zvezo, je banska uprava pod vodstvom bana dr. Draga Marušiča oblastno razpustila konec decembra 1931 krovno Kmetško zvezo in vse njene krajevne organizacije. Tudi katoliška prosvetna društva v župnijah niso dolgo delovala. Slovenska deklaracija (Koroščeve punktacije), sestavljena konec leta 1932 in objavljena v januarju 1933, je namreč v liberalno-unitarnem taboru povzročila veliko nasprotovanje in Marušičeva banska uprava je v burnem t. i. "protipunktaškem gibanju" unitaristov razpustila tudi razvejeno krovno Prosvetno zvezo in njena društva. S tem je katoliški tabor ostal brez svojih pglavitnih organizacij, sprva razpuščene orlovske organizacije decembra 1929, zatem Kmetške zveze 1931 in slednjič še Prosvetne zveze februarja 1933. S takšno ohromitvijo organizacij je bil katoliški tabor potisnjen v opozicijo in njegovi privrženci so se oprijeli nove okrožnice papeža Pija XI. Quadragesimo anno, ki je izšla maja 1931. Skupaj z okrožnico Leona XIII. Rerum novarum (1891) predstavlja temeljno osnovo, kako po krščanskih načelih obnoviti in preurediti socialni red. S tem so bile dane pglavitne smernice socialnega nauka Cerkve, pri čemer sta bila obsojena socializem in komunizem. Tudi na Slovenskem so na podlagi okrožnice Quadragesimo anno⁴¹ voditelji katoliškega tabora utemeljevali in hkrati utirali pot stanovski misli (korporativizmu) in jo začeli udejanjati z organiziranjem korporacij (stanov) po socialnih opravilih (kmetje, delavci itd.). Stanovska ureditev družbe in države naj bi odpravila razredni boj. Obe okrožnici pa sta obenem

predvsem zahtevali obnovo nravi, krščanskega življenja in krščanskih ustanov. S tem je dobila Katoliška akcija (KA) osrednjo vlogo pri obnovi in preureditvi socialnega, gospodarskega in kulturnega življenja tudi na Slovenskem. To novo gibanje je v polni meri zajelo škofije, dekanije in župnije. Slednje so dobile pomembno vlogo v katoliškem gibanju.

Tudi v župnijah vrhniške občine oziroma vrhniške dekanije so se prebivalci dejavno vključevali v snovanje Katoliške akcije, še posebej Fantovske KA, opravljali duhovne vaje in širili evharistično gibanje. Prebivalci v okoliških župnijah ljubljanske škofije, tako tudi v vrhniški dekaniji, so sodelovali v širših pripravah na II. Evharistični kongres za Jugoslavijo, ki je bil konec junija 1935 v Ljubljani. Ne gre prezreti sodelovanja pri organizacijskih zadolžitvah, zbiranju denarnih sredstev, darovanju lesa za postavitve odra in sedežev na ljubljanskem (Orlovskem) stadionu za Bežigradom. Žene in dekleta pa so spletala vence in poskrbela za okrasitev. Stadion, ki je bil zgrajen po načrtih znamenitega arhitekta Jožeta Plečnika, in je bila to katoliška zgradba, so gradili več let, vendar je bil za omenjeni kongres že pripravljen. Predvsem pa so se prebivalci vrhniške občine pridružili množični udeležbi na kongresu. Izbrani moške in fantje pa so bili tudi v službi redarjev, ki so poskrbeli, da so vse slovesnosti na kongresu nemoteno potekale.⁴² Na kongresu si je s številnimi govori duhovščine in strankinih prvakov med udeleženci utirala pot stanovska misel; Katoliška akcija pa je bila tedaj že ena poglobitvenih stebrov katoliškega gibanja na Slovenskem.

JUGOSLOVANSKA STROKOVNA ZVEZA (JSZ)

Če so bile v prvi polovici tridesetih let ohromljene številne katoliške organizacije, pa je živahno delovala prav na vrhniškem območju strokovno-sindikalna organizacija krščansko-socialistična Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ). To je bila organizacija, ki je imela v vrhniški občini med delavstvom in mladino zaznaven uspeh.

Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ), kot krovna organizacija krščansko-socialističnega gibanja, je imela svoje strokovne skupine tudi med delavstvom v vrhniški občini. V Pollakovih tovarni usnja je delovala od leta 1928 strokovna skupina usnjarjev, ki je imela vsako leto redne občne zборе. Prvi je potekal 27. januarja 1929 v Rokodelskem domu. Leto dni delujoča organizacija je zabeležila s pomočjo vodstva JSZ v boju z delodajalci že nekaj uspehov pri reševanju delavskih razmer.⁴³ Toda delodajalčevo pošiljanje številnih delavcev na začasen dopust zaradi pomanjkanja dela v tovarni, je vse bolj širilo nezadovoljstvo delavstva, brezposelnost je naraščala. Veliko brezposelnih delavcev se je preživljalo z darovi dobrih ljudi. Življenje brezposelnih, ki je vse bolj prehajalo v hudo revščino, je najbolj peklilo dvoje, in sicer nestalnost zaslužka in neurejeno starostno in zdravstveno zavarovanje. Poleg tega pa je bil "krvnik delavstva" tudi precej razširjen alkoholizem, ki je bil prav tako prisoten v vrhniški občini.⁴⁴ Dne 19. januarja 1930 so se zbrali organizirani usnjarji delavci na rednem občnem zboru, na katerem so obravnavali delo organizacije za preteklo poslovno leto. Odborniki so posebej orisali prizadevanje za izboljšanje položaja usnjarjskih delavcev, vendar vidnih gmotnih izboljšav niso dosegli. Delegat iz zveze JSZ v Ljubljani je delavce vzpodbujal, naj vztrajajo in krepijo svojo organizacijo. Predlagal je, naj bi se povezali z usnjarjskimi delavci v Ljubljani in Kranju, da bi s skupno voljo, z zavednostjo in s solidarnostjo dosegli tiste delavske pravice, ki so bile že sprejete, vendar se ne izvajajo, saj so ostale le na papirju.⁴⁵

Hude razmere lesnih delavcev v Kotnikovi tovarni parketov in mobilij v Verdu je delavce prisililo, da so se množično zbrali na sestanku pri "Jurci" na Vrhniki in soglasno sklenili vstop v strokovno skupino lesnih delavcev. Saj namen organizacije ni ta, so trdili, "da delavstvo uprizoni kako revolucijo v podjetju, pač pa ta, da terja od svojega delodajalca v prvi vrsti protivrednost dela, odpravo krivic, v splošnem pa, da terja vse pravice, ki delavstvu po obstoječih zakonih pripadajo".⁴⁶

Organizirani lesni delavci v Verdu so imeli sestanek v nedeljo, 16. februarja 1930, na katerem so obravnavali prvo letno poročilo.⁴⁷ Člani so se občnega zbora udeležili "v lepem številu", kot je poročala krščanskosocialistična Delavska pravica. Poročila odbornikov so bila z zadovoljstvom sprejeta. Njihovo sindikalno delo se je predvsem omejilo na notranjo okrepitev organizacije. Delegat zveze je govoril o položaju lesne industrije in delavstva, ki tako kot delavci drugih industrijskih panog doživljajo v obdobju gospodarske krize redukcijo dela in nasploh krnitev delavske zaščitne zakonodaje. Zato se bo moralo tudi delavstvo lesne stroke v čimvečjem številu vključiti v krščanskosocialistično organizacijo in se vztrajno boriti za svoje delavske pravice.⁴⁸

Ne gre prezreti Spomenice z dne 26. junija 1930, ki so jo prek centrale JSZ v Ljubljani delavci tovarne parketov in drugih lesnih izdelkov iz Verda naslovili na podjetnika Josipa Lenarčiča. V Spomenici se delavci v podjetju Lenarčiča pritožujejo, da so se po zakonu sicer s povišanjem nadurnega dela za 50 % leta 1929 znižale delavske "temeljne plače", s čimer je delavstvo močno prikrajšano. Obenem nasprotujejo uvajanju akordnega dela. Če pa se bo uvedlo, zahtevajo 10 % zvišanje nad temeljno delavsko plačo pri enakem delovnem času. Tako kot je že uvedeno pri večini industrijskih podjetij, delavci v omenjenem podjetju zahtevajo uvedbo izplačilnih kuvert oziroma izplačilnih listkov, kjer bodo navedeni naslednji podatki: za kateri čas se nanaša izplačilni zaslužek, število delovnih ur, število nadur, temeljna urna mezda in pa vsi po zakonu dovoljeni odtegljaji. Podjetnik navkljub intervenciji centrale JSZ v Ljubljani ni ugodil navedenim zahtevam, temveč je 30. junija istega leta odpustil tajnika skupine lesnih delavcev Antona Verbiča, ker se je potegoval za zahteve delavcev v omenjenem podjetju. Zato, kot je zapisala Delavska pravica, odločno zahtevajo, da se odpust razveljavi, saj podjetnik ni imel "nobenege tehnege razloga". Obenem pa kličejo še neorganizirane delavce, naj se v čim večjem številu vključujejo v strokovno-sindikalno gibanje.⁴⁹

Delavci v tovarni parketov Kotnik na Vrhniki in delavci iz Tomšičevega podjetja so se 11. maja 1930 zbrali na izrednem občnem zboru, na katerem so delavci iz Tomšičevega podjetja pristopili v skupno strokovno organizacijo delavcev lesne stroke. Zvezin delegat JSZ iz Ljubljane je tako odločitev toplo pozdravil. Poudaril je pomen okrepljene organizacije, ki temelji na solidarnosti in vodi k skupnemu boju proti kapitalu.⁵⁰

Istega dne je bil sklican tudi sestanek opekar-skih delavcev, na katerem so izvolili pripravljalni odbor za nameravano ustanovitev svoje strokovne skupine. Organizacija naj bi skrbela za obrambo delavskih in človekovih pravic. Tako so na tem sestanku udeleženci spregovorili o surovem postopanju nekaterih predpostavljanih z mladimi, še neizkušenimi delavci, pri čemer so uporabili poleg nedostojnega zmerjanja tudi "srednjeveške manire", kar je pomenilo hudo fizično nasilje. Delavci so se odločili, da bodo naredili "primerne korake", da se ta nečloveška dejanja opustijo.⁵¹

Na Vrhniki je delovala tudi Krekova družina, organizacijska oblika krščanskosocialistične mladine. Sprva je bila dokaj dejavna. Vsake štirinajst dni se je mladina udeleževala sestankov, ki so bili "zelo živahni in dobro obiskani". Ustanovili so tudi moški pevski zbor, ki je uspešno deloval. Navduševali so se tudi za izlete v naravo. Mladina, organizirana v Krekovi družini, kot drugo delavstvo, se je občasno udeleževala tudi predavanj. Največkrat so prihajali predavatelji iz Ljubljane. Tako je npr. 8. maja 1930 predaval dr. Tomaž Furlan, doma iz Verda, o tedaj zelo razširjeni in zavratni bolezni tuberkulozi, ki je zlasti pestila revne sloje prebivalstva.⁵² Krekova družina je sodelovala še z drugimi katoliškimi organizacijami na Vrhniki pri obeležitvi 80. letnega jubileja škofa Antona B. Jegliča. V tem času so proslave potekale v župnijah po vsej ljubljanski škofiji. Na Vrhniki je bila proslava 29. maja 1930 v Rokodelskem domu z govorom, s petjem in z deklamacijami.⁵³ V letu 1932 je Krekova družina, kot je poročala Delavska pravica, začela

nazadovati. Začela je izgubljati svoje članstvo, ker so mladeniči zaradi brezposelnosti, ki se je močno razširila v tedanji gospodarski krizi, odhajali za kruhom v druge kraje.⁵⁴ Svoj neuspeh so skušali popraviti že na občnem zboru, 6. novembra istega leta, z izvolitvijo novega odbora, ki naj bi na novo zastavil svoje delo. Odborniki so bili: Tone Jurančič, Janez Jurančič, Jakob Rihar, Franc Nagode in Martin Trček.

Pri tem so imeli v načrtu, da se bodo preoblikovali v borčevsko organizacijo, ki jo je vodstvo Krekovih družin priporočalo.⁵⁵ Obenem so pritegnili mlajše člane v novo organizacijsko oblikokrdelo, ki je tedaj štelo 14 članov.⁵⁶ Toda kmalu so bile v Dravski banovini zaradi radikalizacije Krekovih družin v levo oblastno razpuščene dne 7. novembra 1933. S tem je bilo prepovedano delovanje tako krovne Krekove družine kot tudi njenih krajevnih organizacij.⁵⁷

Po ustanovitvi Mladinske zveze JSZ 8. decembra 1934 v Delavski zbornici v Ljubljani kot nove oblike organiziranja krščanskosocialistične mladine najdemo zametke teh tudi v tistih tovarnah in podjetjih, kjer je delovala starešinska JSZ. Vendar na vrhniškem območju o delovanju te mladinske organizacije ne poročata ne mladinski list Polet in ne Delavska pravica. Možno je, da je sicer delovala Mladinska zveza JSZ, toda njeno krajevno vodstvo o tem ni poročalo.⁵⁸

OBČINSKE VOLITVE OKTOBRA 1933

Slovenski liberalno-unitarni tabor, ki je bil od septembra 1931 v beograjskih vladah, je v okviru stranke JRKD oziroma JNS vse do srede leta 1935 v Dravski banovini krojil politično, prosvetno-kulturno in kmečko stanovsko gibanje in želel uspehe v preoblikovanem sokolstvu v okviru vsedržavnega Sokola kraljevine Jugoslavije. Po utrditvi stranke JNS in po delni komasaciji manjših občin v večje so bile razpisane občinske volitve za 15. oktobra 1933. Teh volitev so se udeležili tudi privrženci dr. Korošca oziroma nekdanji člani v diktaturi razpuščene Sloven-

ske ljudske stranke, ki so v nekaterih občinah snovali kompromisne ali opozijske kandidatne liste.⁵⁹ Jutro jih je poimenovalo "separatistična opozicija".⁶⁰ V političnem okraju Ljubljana-okolica je bilo tedaj štiriindvajset občin, med njimi vrhniška. V občini Vrhnika je bilo na volilnih spiskih 1709 volilnih upravičencev, od tega jih je oddalo glasove 1290. Za listo Jugoslovanske nacionalne stranke je dobil mg. ph. Stanko Hočevnar 923 glasov in 27 odbornikov, na opozijski listi pa Korošček privrženec advokat Marijan Marolt 367 glasov in 3 odbornike. Liberalno-nacionalni tabor je na teh volitvah navdušeno slavil zmago v Dravski banovini, kjer je dobila JNS od skupnih 368 občin 296 občin. Unitaristi pa so slavili zmago tudi v vrhniški občini. Vendar tudi tamkajšnja opozicija z Maroltom ni ostala praznih rok.⁶¹

O izvoljenem županu Stanku Hočevnarju so prinesle Tedenske slike, ki so bile priloga tedniku Domovini, naslednji opis. Hočevnar je farmacijo študiral v Zagrebu in je leta 1929 po očetovi smrti prevzel njegovo lekarno na Vrhniki. Politično in kulturno se je udeleževal "v naprednih" liberalnih vrstah. Nekaj časa je bil starosta vrhniškega Sokola in tudi igralec v vrhniški Čitalnici. Kot liberallec je podpiral jugoslovansko idejo in unitarizem. Ko je bil v Živkovičevem režimu leta 1931 imenovan za vrhniškega župana, "je razvil veliko iniciativnost". V času, ko so večja vrhniška podjetja odpuščala delavce zaradi gospodarske krize, o čemer je tekla beseda v prejšnjem poglavju, je delavstvu priskrbel zaslužek pri javnih delih, in sicer pri vzdrževanju in popravilu občinskih in banovinskih cest. Dal je popraviti zanemarjeni občinski vodovod, pospešil je izgradnjo vodovoda na Drenovem Griču. Prav tako je omogočil izgradnjo vodovoda v Sinji Gorici, ureditev Gospodinjske šole v Bevkah. Poskrbel pa je tudi, da so dokončali ubožnico na Vrhniki in nabavili ves potrebni inventar. Hočevnar se je zavzemal tudi za podaljšek vrhniške proge do sredine trga in uvedel tržne dneve. "Vsekakor častni uspehi", je poročevalec zaključil svoj opis in mu zaželel še mnogo uspehov v novem obdobju županovanja.⁶² To je bilo od oktobra

10. Izvoljeni župan Stanko Hočevar in 30 odbornikov, 15. oktobra 1933 (z leve prva vrsta: Ivan Rosenwirth, Davorin Šetinc, Anton Petkovšek, Jože Verbič, Stanko Hočevar, Birtič, Velkavrh, Dolenc, Ciril Malavašič, Marjan Marolt; druga vrsta: Petrič, Andrej Opeka, Ignac Grom, Janez Ceme, Šemerl, 6. do 9. neugotovljeni, Rožmanc; tretja vrsta: 1. in 2. neugotovljena, Ignac Suhadolnik, neugotovljeni, Tomažič, Matija Gregurka, Lovro Brenčič, Anton Verbič, neugotovljeni, Andrej Dobrovoljc). Fotografija je iz družinskega arhiva Verbič.

1933 do decembra 1935. V tem času je Hočevar zaslužen za postavitve razglednega stolpa na Planini nad Vrhniko in za dograditev proge in novega železniškega postajališča na Vrhniki.

Slovesna otvoritev razglednega stolpa je bila v nedeljo, 23. septembra 1934. Že prejšnji dan, v soboto zvečer, 22. septembra, so člani Olepševalnega društva z bengalično razsvetljavo na Planini naznanjali jutrišnjo slovesnost. V nedeljo pa so se na prijazno vabilo župana Hočevarja pred Cankarjevim spomenikom zbrali izletniki z Vrhnike in njene okolice ter tudi iz Ljubljane, od koder so se pripeljali z vlakom. Na Planini so se udeležili slovesne otvoritve, za tem pa piknika, ki ga je Hočevar v omenjenem vabilu takole videl: "Po otvoritvi se bo razvila vesela, svojevrstna zabava v senčnatem bukovem gozdu, v katerem bodo kukali zadnji, topli žarki jesenskega solnca." Za izdatno okrepčilo bo poskrbelo Olepševalno društvo. In "to pot bo občinski tajnik g. Jerina odložil pero in snel stro-

go uradno masko; opasal bo bel predpasnik in z zadovoljnim obrazom bo kuhal kranjske klobase. Mojster Kek bo odložil ostro britev in zavihtel bo poln bokal rujnega vinca ..." Župan, ki je bil očitno zadovoljen z novo turistično pridobitvijo, je vpletel v povabilo še te vznesene besede. Z razglednega stolpa "tu doli bo gledal marsikdo Vrhniko, brstečo kakor nevesto v pomladnem cvetju, smejočo se v poletnem solncu, vso bogato obdarovano v jeseni in bliščečo se v tisoč kristalih v mrzli zimi. Da bi ne zalesketala v njenih velikih in vernih očeh nikdar grenka solza!" Hočevarjevo vabilo je bilo namenjeno vsem, ki si želijo lepega izleta, in vsem tistim, "ki vas vežejo spomini na Vrhniko in na našega Ivana s Klanca", in vsem, "ki cenite nesebično delo!"⁶³

Hočevarjeva zasluga je tudi ta, da je skupaj z vodstvom ljubljanske železniške direkcije uresničil izgradnjo podaljška vrhniške proge in novega postajališča v središče trga, ki stoji poleg Gasilskega doma. S tem je približal Vrhnicanom

11. Odprtje novega postajališča na vrhniškem trgu, 6. januarja 1935. Fotografija je iz družinskega arhiva Hočevar-Črnič.

progo za kilometer in pol. S tem naj bi najbolj ustregel delavcem in dijakom, ki so se dnevno vozili v Ljubljano. Župan je s to novo gradnjo priskrbel tudi zaslužek brezposelnim delavcem, kar je bilo v času gospodarske krize še posebej pohvalno. Sicer je bilo z gradnjo nekaj finančnih zagat, vendar so jih prav po zaslugi direktorja železniške direkcije ing. Klodiča zadovoljivo rešili. Z gradnjo podaljška proge so začeli 10. oktobra 1934. Zaradi ugodnih vremenskih razmer so končali delo v enajstih tednih. Vse delo je potekalo v okviru režije občine Vrhnika. Zaposlenih je bilo 137 delavcev. Za različna dela je bilo izplačanih 54.000 din. Še posebej ima zasluge gradbeni oddelek železniške direkcije, ki ga je vodil direktor Cagmus. Slovesna otvoritev novega postajališča je bila v nedeljo, 6. januarja 1935. Ta dan je bila vsa Vrhnika v zastavah, a na postajališču sta na obeh vhodih stala "visoka slavaloka", prav tako je stal slavalok pri uvozu proge na novi peron. Prvemu vlaku, ki je privozil na postajališče, je bil priključen salonski voz železniške direkcije. Ko se je pretrgala vrv, je ogromna množica navdušeno pozdravljala goste. Pripeljali so se: zastopnik banske uprave okrajni načelnik Znidarčič, pomočnik direktorja

železnice dr. Fatur, bivši direktor ing. Klodič, načelnik prometnega oddelka Ivan Deržič, šef sekcije, svetnik ing. Leben, namestnik načelnika gradbenega oddelka ing. Petržela, geometra Kumer in Fatur ter vrhniški župan Stanko Hočevar v spremstvu podžupana Josipa Verbiča in predsednika vrhniške Občinske hranilnice Birtiča. Pričakala jih je velika množica Vrhničanov. Med njimi so bili: ves občinski odbor, zastopniki vrhniških uradov in cerkveni predstojnik kons. svetnik in dekan Janez Kete. Župan Hočevar je "radostno pozdravil slovesni trenutek", saj je vlak pripeljal sredi vrhniškega trga, pozdravil je vse goste, nato opisal zgodovino gradnje in omenil, da je že 6. septembra 1932 dal pobudo, ki se je uresničila s 670 metrov dolgim podaljškom proge. Sledila je dekanova blagoslovitev, pevci pa so zapeli državno himno. Po otvoritvi je govoril dr. Fatur, nato pa je izročil novo progo rednemu prometu. Temu je sledila zakuska v dvorani gostilne Mantova, kamor so bili povabljeni vsi gosti, zastopniki uradov in ves občinski odbor. Hočevar je v govoru spomnil, da so v tej dvorani pred dvema letoma slavili ustanovitev davčne uprave na Vrhniki. Na dan otvoritve proge pa se je Hočevar zahvalil vsem, ki so "na katerikoli

12. Stanko Hočevar, lekarnar, vrhniški župan od konca leta 1931 do 1. decembra 1935. Fotografija je iz družinskega arhiva Hočevar-Čer nič.

način doprinesli k uresničevanju njegovega hotenja, da koristi ljubljani Vrhniki". Pomen nove prometne pridobitve so v govoru poudarili med drugimi že omenjeni Znidarčič, domačin Josip Lenarčič, Deržič, ing. Klodič, predstojnik okrajnega sodišča dr. Leitgeb, šolski upravitelj Pavlič, Birtič, oskrbnik trga Opeka in učitelj Vuk. Vsi ti so se zahvaljevali županu Hočevarju, saj brez njega "bi se to delo nikdar ne izvršilo". Hočevar pa se je zahvalil ing. Klodiču za posebne zasluge, zato ga je občinski odbor počastil s tem, da se cesta blizu novega postajališča poimenuje "Klodičeva cesta". Hočevar se je zahvalil tudi vrhniškemu občinskemu odboru, uradništvu občinskega urada, še posebej pa tajnici Škvarčevi in g. Široku, ki sta bila "ves čas naporenega dela županova desna roka". Hočevar se je še zahvalil "za vse prelepe besede, ki so bile naslovljene Vrhniki in njemu", saj so priznanja povedala, "da vrši svojo dolžnost kot Vrhničan, posebno pa kot predsednik občine v polni meri. Njegova ljubezen in sposobnost bosta tudi dalje posvečeni napredku Vrhnik in njene lepe okolice." Ob otvoritvi se je vsa Vrhnika "zavedala velikega dne in županovega gesla: Brez volje ni napredka".⁶⁴ Navkljub opisanim zaslugam je bil v času vladavine Jugoslovanske radikal-

13. Josip Verbič je opravljal županske posle za Stankom Hočevarjem od 1. decembra 1935 do občinskih volitev 9. avgusta 1936. Fotografija je iz družinskega arhiva Verbič.

ne zajednice (JRZ), ko je potekal znova volilni boj v vrhniški občini 1936, močno kritiziran s strani privržencev dr. Antona Korošca. Ob tem se seveda zastavlja vprašanje, v kolikšni meri je vrhniška občina imela na razpolago finančna sredstva, da bi vse zastavljene načrte tudi zadovoljivo uresničila.

Stanko Hočevar je opravljal od 1931 oziroma kot izvoljeni predstojnik občine (župan) županske posle od srede oktobra 1933 do 1. decembra 1935. Na volitvah za narodno skupščino 5. maja 1935 je bil namreč izvoljen za narodnega poslanca v okraju Ljubljana-okolica. Toda obe funkciji hkrati po zakonu ni bilo dovoljeno opravljati, zato se je na občinski seji 24. novembra istega leta odpovedal županovanju, njegov naslednik pa je postal posestnik Josip Verbič.⁶⁵ Hočevar je znova kandidiral za vrhniškega župana za občinske volitve 9. avgusta 1936, a ni bil izvoljen; delo narodnega poslanca pa je še opravljal do skupščinskih volitev decembra 1938.

Skupščinske volitve novembra 1931, kot tudi občinske oktobra 1933, pa je resnici na ljubo spremljalo preganjanje in nasilje nad tistimi, ki niso podpirali unitarni režim JNS in se tudi

14. Josip Lenarčič, veleposestnik, industrialec in priznan gospodarski strokovnjak, *Kmetiski list*, 31. maja 1939, št. 22, str. 3.

niso vključevali v režimsko stranko, temveč so se zavzemali za avtonomijo Slovenije. Zlasti na področju šolstva so se izvajala preganjanja in pogoste premestitve tistega pedagoškega kadra, ki je bil vključen v katoliško učiteljsko organizacijo Slomškovo zvezo, in nad tistimi, ki so delovali v katoliških prosvetnih in cerkvenih organizacijah. Navedli bomo učitelja na Vrhniki Pavla Japlja, zelo dejavnega v vrhniških katoliških prosvetnih organizacijah, dokler so še legalno obstajala. Najprej ga je Marušičeva banska oblast premestila v Stari trg, od tam v Hinje in iz Hinja v Sela ter zopet nazaj v Hinje.⁶⁶

V liberalno-unitarnem taboru je živahno deloval tudi na Vrhniki vsedrjavni Sokol Kraljevine Jugoslavije (SKJ), ki je imel vse privilegije tudi na prosvetnem in telesno-kulturnem področju. V sokolskem dramatskem odseku so vzgledno gojili gledališko dejavnost, še posebej pa so s telovadnimi prireditvami vabili mladino iz katoliškega tabora, naj se vključuje v sokolska društva. Vendar je mladina tudi v župnijah vrhniške občine vabilo odklonila. Naj omenimo še dejavnost Sokola v Blatni Brezovici. Tamkajšnji sokolski dramatski odsek je pred božičnimi prazniki 1932 uprizoril predstavo

z naslovom "Rožmarin". Kmalu so z uspehom odigrali komedijo "Voda". Za prve pomladanske dni, 25. in 26. marca 1933, pa so pripravili v petih dejanjih "Marišo". Poročevalec je v liberalno podeželskem glasilu *Domovina* posebej pohvalil šolskega upravitelja Josipa Zakrajška za njegovo požrtvovalno prosvetno-kulturno delo.⁶⁷

KMETSKA POSOJILNICA

Leta 1932 so praznovali na Vrhniki 50-letni jubilej Kmetске posojilnice, ki je delovala kot zadruga po Schulze-Delitschevih načelih, katere so med Slovenci prinesli Mihael Vošnjak in njegovi štajerski sodelavci. Kmetška posojilnica je začela delovati na Vrhniki 5. februarja 1882. leta. Na ustanovnem zborovanju leto dni prej pa so sestavili pravila Kmetске posojilnice, ki je obsegala vrhniško okolico s sedežem na Vrhniki. Pobudniki ustanovnega zbora so bili: Fran Kotnik, Josip Lenarčič, Gabrijel Jelovšek in Ivan Gruden. Od teh je dočkal jubilej le Josip Lenarčič, veleposestnik v Verdu. Pri razvoju Kmetске posojilnice sta imela velike zasluge že pokojni tajnik Ivan Gruden, še živeči predsednik Josip Lenarčič, in pa zdajšnji ravnatelj Fran Jurca. Namen posojilne zadruge je bil ozvesti ljudstvo, da z majhnimi prihranki omogoči samopomoč in vzajemnost, pri čemer naj bi revnejšim slojem pomagale do cenene kredita. Še posebej naj bi kmečko prebivalstvo, ki se je čezmerno zadolževalo, odtegnili od raznih izkoriščevalcev. Posojilnica je pritegnila tudi obrtnike in trgovce, kot zadruga pa je sodila pod liberalno krovnno Zvezo slovenskih zadrug. Leta 1904 si je vrhniška Kmetška posojilnica postavila svojo stavbo. Njene hranilne vloge so iz leta v leto postopoma rasle, tako je npr. leta 1922 imela 12.633.138 hranilnih vlog in rezerve 298.547 din, a v jubilejnem letu 1932 pa 15.857.000 hranilnih vlog in rezerve 475.904 din. Leta 1932 so bili v vodstvu posojilnice: že omenjeni Josip Lenarčič, industrialec Miha Tomšič, notar Anton Komotar, veleposestnik Ivan Majaron in posestnik Korenčan; a v nadzorstvu pa Josip (Jože) Jelovšek, Franc Tršar in Andrej Petelin.⁶⁸

Tudi iz vrhniškega območja so bili katoliško in liberalno usmerjeni odborniki v vodstvu Kmetijske družbe s sedežem v Ljubljani, ki je uspešno delovala vrsto let. Toda po ustanovnem občnem zboru, 16. novembra 1932 v Ljubljani, se je častitljiva, dotlej strokovna ustanova Kmetijska družba, navkljub nasprotovanju katoliško usmerjenega članstva, preosnovala v gospodarsko zadrugo pod enakim naslovom Kmetijska družba v Ljubljani. S tem je tudi spremenila svojo dotedanjo dejavnost. Zaradi postopnega izrinjanja katoliško usmerjenih članov, ki se s takšno preosnovo niso strinjali, je kmalu prešla v liberalne roke.⁶⁹ V novo vodstvo – v načelstvu zadruga je bil izvoljen iz vrhniške občine Josip Lenarčič, veleposestnik, prav tako v odboru za organizacijo prodajnega in živinorejskega oddelka.⁷⁰

15. Kmetijska posojilnica, danes sedež vrhniške občine. Foto: G. Mrak.

Februarja 1936 je praznoval omenjeni Lenarčič 80-letni življenjski jubilej. Kmetijski list ga je ob njegovi sliki takole predstavil: Lenarčič je "markantna osebnost naše dobe", ki je daleč naokoli znan kot gospodarski strokovnjak, veleposestnik in industrialec. Vse svoje življenje je posvetil javnemu udejstvovanju, tako na gospodarskem, nacionalnem in prosvetnem polju. Dolga leta se je udeleževal v vrhniškem občinskem svetu, pri Kmetijski družbi, Trgovski in obrtni zbornici, Zvezi slovenskih zadrug in še v drugih javnih ustanovah. Nad 20 let (1892-1913) je bil deželni poslanec še v stari Avstro-Ogrski. Josip Lenarčič si je pridobil kot gospodar in organizator za narod "nevenljivih zaslug".⁷¹

BOJEVNIŠKO GIBANJE

Na kratko bomo orisali zanimivo množično t. i. "bojevniško gibanje", ki je bilo nadstrankarsko

in nepolitično ter je vključevalo člane tako iz liberalno-unitarnega kot iz katoliškega tabora. Včlanjeni so bili vojaki iz prve svetovne vojne. Tudi na vrhniškem območju so delovale krajevne skupine krovne Zveze bojevnikov Ljubljana "Boj" z glasilom Bojevniki (1931-1935). Njihov namen je bil gojiti tovarištvo med člani, skrbeti za moralno, pravno in gmotno pomoč članov ter pomagati vojnim invalidom in vojnim sirotam. Veliko so se posvečali pieteti padlim vojakom, zato so skrbeli za vojna pokopališča in spomenike.⁷² Do začetka leta 1933 je bojevniška organizacija v Sloveniji uspela zgraditi nad 150 vojnih spomenikov, med katerimi so tudi prave mojstrovine.⁷³ Bojevniki so se udeleževali tudi vsakoletnega zelo odmevnega tabora na Brezjah,⁷⁴ in drugih, ki so jih prirejali v različnih krajih. Taborov so se udeleževali tudi vrhniški bojevniki, zlasti na Brezjah, in tistih, ki so bili bližji vrhniški krajevni organizaciji. Tako so se iz krajev ljubljanske okolice, tudi iz vrhniške občine, udeležili na binškošni ponedeljek, 5. junija 1933, tabora na Žalostni gori pri Preserju, kjer so predvsem govorili Zvezini delegati iz Ljubljane, tako npr. Ivan Marinko. Ob tem naj kot zanimivost navedemo, da je govoril tudi zastopnik esperantskega kluba I. Vahen, in sicer najprej v slovenščini in zatem še esperantsko.⁷⁵

Konec leta 1933 se je bojovniška organizacija preosnovala z novimi pravili. Ustanovili so novo vsedrjavno organizacijo "Zveza borcev Jugoslavije" (ZBJ). Njeno banovinsko vodstvo je bilo v Ljubljani. ZBJ je vključevala vojne dobrovoljce, bojovnike vseh front, vojne invalide, rezervne oficirje, četnike in "našo borbeno mladino". Po javnem shodu v Unionu, 7. januarja 1934, je bil banovinski ustanovni občni zbor Združenja borcev Jugoslavije (ZBJ) 28. januarja istega leta v Ljubljani.⁷⁶ Poprejšnje krajevne skupine "Boja" so z novimi pravili prešle v novo organizacijo Združenje borcev Jugoslavije. Tako so postale temelj nadaljnjemu organizacijskemu razvoju. Gibanje ZBJ je bilo vsenarodno in vsedrjavno; cilj pa je bil duhovni, gospodarski in socialni preporod vse Jugoslavije, "ki hoče prelomiti s starim časom strankarskih strasti" ter na podlagi poštenosti in pravičnosti izbojevati red, zakonitost in splošen gospodarski dvig države.

Nova pravila ZBJ so bila potrjena na banski upravi za Vrhniko, 24. marca 1934. Podpisniki vloženih pravil za vrhniško organizacijo so bili: Franjo Furlan, posestnik iz Verda, Josip Modrijan, posestnik, Peter Habič, trgovec, oba z Vrhnike, in Pavel Birtič, posestnik s Stare Vrhnike. Tudi za krajevno organizacijo v Bevkah, ki je zajemala člane iz Velike in Male Ligojne, Drenovega Griča, Bevk in Blatne Brezovice, so bila nova pravila ZBJ potrjena 24. marca 1934. Podpisnikov pa je bilo kar deset. Med njimi naj omenimo šolskega upravitelja Josipa Zakrajška iz Blatne Brezovice in Josipa Terpina, šolskega upravitelja iz Bevk. Drugi pa so bili posestniki, en krojač in en zidar.⁷⁷ Ustanovili so dva pripravljalna odbora ZBJ, in sicer za Vrhniko, ki naj bi zajel člane še s Stare Vrhnike, Podlpe, Verda in Sinje Gorice. V drugem pa naj bi bili člani iz Bevk, Blatne Brezovice, Drenovega Griča, Velike in Male Ligojne. Delegati iz Ljubljane, in sicer Pirc, Furlan in Ivan Marinko, so udeležence seznanili s pravili in z namenom novega bojovniškega gibanja, "za katerim stoji cel vrhniški okraj".⁷⁸ Dne 6. maja 1934 je potekalo na Vrhniki pred Gasilskim domom na sejmišču zborovanje z

okrog 500 ljudi. Zborovanja so se udeležili predstavniki oblasti, I. Likovič ter člani banovinskega vodstva ZBJ, tako predsednik Avgust Kuster, Ivan Marinko, prejšnji načelnik Samopomoči Zveze bojovnikov, in Ivo Rozina. Predsednik pripravljalnega odbora Josip Modrijan je pozdravil goste in povedal, da so si tudi na Vrhniki zaželeli novega vsedrjavnega gibanja, ki ga je podpiral tudi general Rudolf Maister. Avgust Kuster je v klenih besedah razložil namen in cilj ZBJ. Marinko pa je prebral svoj govor in pri tem javno pojasnil, da se hoče zavarovati, da mu ne bi neprijatelji gibanja ob prisotnosti ovaduhov nekatere misli in besede podtaknili. V govoru je ožigosal v režimu JNS deljenje ljudi v državljane prvega in drugega razreda, kar je pomenilo, da so prvi kot navdušeni centralisti in unitaristi v privilegiranem podložaju, medtem ko so drugi, ki se zavzemajo za več samouprave v Dravski banovini in za enakopravnost slovenskega jezika zlasti v šolstvu in kulturi, zapostavljeni in preganjani. Tu so mišljeni kot prvi privrženci režima JNS in kot drugi privrženci dr. Korošca. Marinko je zahteval svobodo združevanja, besede in misli ter neodvisnost sodstva. Predvsem je zahteval takšno svobodo, "da sme človek v lastni hiši imeti svobodne misli. Za vse državljane morajo biti enake pravice in za vse ljudi enake dolžnosti. Zavedamo se, da smo državljani, ki bomo šli braniti meje, če nas pokliče kralj, zato pa se zavedamo, da imamo pravico tudi doma napraviti red."⁷⁹ Po sprejetju pravil ZBJ je Ivo Rozina obljubil pomoč organizaciji in ostro obsodil "lažipatriote, ki so s svojim pogubnim delom poostriili gospodarsko krizo ..." Na koncu so udeležence zborovanja pozivali, naj še pomnožijo članstvo v organizaciji.⁸⁰

Po ustanovitvi obeh organizacij je bil bojovniški tabor za vrhniško območje 27. maja 1934 na griču Sv. Trojice nad Vrhniko. Po poročilu glasila ZBJ Prelom (1934-1935) je bilo prisotnih, navkljub slabemu vremenu, okrog tisoč ljudi. Tabor je otvoril odbornik krajevene organizacije Janez Jereb. Pozdravil je tudi delegate ZBJ iz Ljubljane in predstavnika oblasti I. Likoviča. Po

državni himni je prvi govoril Jože (Josip) Terpin, ki je pozdravil zborovalce v imenu krajevene organizacije Bevke, Male in Velike Ligojne in Blatne Brezovice. V govoru je orisal vzroke, zakaj se morajo bojovníki vztrajno zavzemati za "poštenost, pravičnost in ljubezen med vsemi sloji naroda, če hočemo, da bo država in narod srečen". Za njim je govoril delegat iz Ljubljane Ivan Marinko. Kritiziral je vse tiste nasprotnike, ki označujejo člane prejšnje bojovníške organizacije Zveze bojovníkov Ljubljana, delujoče še od srede dvajsetih let, katere člani so se bojevali in krvaveli na soški in drugih frontah, za avstriakante. Prav ti nasprotniki, je pribil Marinko, so naš narod razdvajali, "zadnje čase pa celo z nasiljem in terorjem preganjali, ter najboljši del našega naroda označili za punktaše ..." ⁸¹ Avstriakanti so seveda mišljeni bojovníki, privrženci razpuščene SLS in dr. Korošca, ki zavračajo en jugoslovanski narod, unifikacijo in centralizacijo države. Nasprotniki so jim tudi očitali, da so privrženci Slovenske deklaracije, imenovane tudi "punktacije Slovenske ljudske stranke", objavljene v začetku 1933. V njej je slovensko vodstvo razpuščene SLS zahtevalo zedinjenje vseh Slovencev, ki živijo v sosednji Italiji, Avstriji in na Madžarskem z matično Slovenijo. Slednja si mora v jugoslovanski državi priboriti samostojen položaj. Torej zahtevali so nacionalno individualnost, s tem pa tudi socialno-gospodarsko in kulturno samostojnost slovenskega naroda. Fran Kafol je govoril o perečem kmečkem položaju in zahteval, naj se čimprej ustanovi "kmetška zbornica", v kateri naj bi kmetje samostojno reševali svoja stanovska vprašanja. Franjo Škrbec je obudil spomin na padle vojake in poudaril zdajšnjo vlogo bojovníške organizacije. Dal je priznanje narodnim možem-borcem, ki so na različnih poljih s svojim delom ustvarili slovenskemu narodu boljše prihodnost. To so bili: general Rudolf Maister, polkovnik Stevan Švabič, Janez Ev. Krek in Ivan Cankar. Ob zaključku tabora je Jereb pozval, naj se tisti, ki še oklevajo, pogumno pridružijo ZBJ; zatem je godba zagrnila pretresljivo pesem "Oj Doberdob, slovenskih fantov grob". ⁸²

Poleg taborov in zborovanj so se bojovníki večkrat srečali na ožjih sestankih. Eden takih je bil 22. julija 1934 v Rokodelskem domu na Vrhniki, na katerem je med drugim poročal o delu banovinskega vodstva ZBJ Golob iz Ljubljane. V enournem govoru je orisal razvoj in delovanje bojovníštva v Dravski banovini. Obenem je navzoče opozarjal, naj se ne pustijo zbegati ob različnih lažnih poročilih anonimnežev o bojovníškem gibanju in naj se ne bojijo groženj nasprotnikov. ⁸³ Naj pojasnimo, da je bilo za ustrahovanje ljudi poslanih v banovini nekaj tajnih okrožnic, pa tudi ovadustvo je bilo v tem času na delu. ⁸⁴ Kot zastopnik mladine je govoril Cibic, ki je orisal glede na hudo gospodarsko krizo slab gmotni položaj tako kmečke kot delavske mladine, kar je pglavitna ovira za nadaljevanje šolanja mladine. Sestanek je zaključil Peter Habič. Udeležence je pozval, naj v čim večjem številu naročijo glasilo ZBJ Prelom. ⁸⁵ Člani ZBJ z vrhniškega območja so se udeleževali tudi osrednjih zborovanj na ravni banovine ali pa so bili izvoljeni v banovinsko vodstvo. Dne 8. decembra 1934 je na občnem zboru delegatov osrednjega banovinskega odbora v Trgovskem domu v Ljubljani bil kot delegat navzoč nam že znani Jože (tudi Josip) Terpin iz Bevk, ⁸⁶ izvoljeni zastopnik okraja Ljubljana-okolica, v banovinskem odboru pa je kmalu zatem postal Peter Habič. ⁸⁷

V banovinskem vodstvu ZBJ se je v začetku 1935 pojavila struja, ki je simpatizirala z zboraskim gibanjem Dimitrija Ljotića in s tem povzročila razcep v bojovníških vrstah. Ljotićevo gibanje je ostro zavračalo liberalno demokracijo, na liberalnih načelih delujoči kapitalizem. Zavzemalo se je za stanovsko državo in stanovsko demokracijo, kjer bo imel vodja vso oblast. Ostro so zavračali tudi boljševidem in židovstvo. Bržkone so na napovedanem rednem občnem zboru za 10. februarja 1935, tako vrhniške kot bevške organizacije, govorili tudi o vprašanju opredelitve za Ljotićevo gibanje. Dejstvo je, da so se tudi člani teh organizacij udeležili Ljotićevega volilnega shoda na Vrhniki. Odločali so se za kandidatno listo Ljotića

za napovedane skupščinske volitve maja 1935. Na kandidatni listi za okraj Ljubljana-okolica sta bila: Rudolf Zalokar, tovarnar na Viču-Glincah in njegov namestnik Rudolf Šimnovec, uradnik iz Ljubljane; in drugi kandidat Martin Zupančič Grosuplje-Stranska vas, gozdar, njegov namestnik pa Karel Kavčič, krojač, Ljubljana-Moste. Vendar pretiranega števila privržencev Dimitrija Ljotiča na vrhniškem območju ne zasledimo, četudi so številne zboraske organizacije hitro nastajale zlasti v letih 1936 in 1937 v Ljubljani in v krajih okraja Ljubljana-okolica, tako tudi v bližini občine Vrhnika. Toda v zboraskem listu Zbor (1936-1938), v katerem so dokaj vestno poročali o ustanovljanju krajevnih organizacij Ljotičevega Zbora, ni zaslediti organizacij na območju vrhniške občine.⁸⁸ Sodimo, da je članstvo bojovniških organizacij omenjenega območja v veliki meri ostalo zvesto idejnopoličnim smernicam razpuščene SLS in s tem dr. Korošcu, saj je zavračalo tujo ideologijo Ljotičevega zboraskega gibanja.

SKUPŠČINSKE VOLITVE MAJA 1935

Ko so kraljevi namestniki 6. februarja 1935 razpustili narodno skupščino v Beogradu, se je začel volilni boj za skupščinske volitve 5. maja istega leta. Vodstvo SLS se je po preudarku dr. Korošca odločilo, da se teh volitev ne bo udeležilo. Tedanji slovenski del JNS, ki pa je bil razcepljen na frakcijo dr. Alberta Kramerja in na drugo dr. Draga Marušiča, ni bil povsem prodoren v volilnem boju, še posebej ne ob živahni dejavnosti opozicijskega gibanja, ki ga je vodil hrvaški politik dr. Vladko Maček. Njegovemu gibanju so bile naklonjene tudi demokratične skupine v Sloveniji.

Zanimivo je, da so se v volilno gibanje za listo Dimitrija Ljotiča vključili, kot smo že zapisali, tudi njegovi privrženci z Vrhnike iz vrst Združenja borcev Jugoslavije. Volilno zborovanje je potekalo ob dokaj številnih udeležencih na velikonočni ponedeljek, 22. aprila 1935, na Vrhniki,⁸⁹ slaba dva tedna pred skupščinskimi volitvami.

V okraju Ljubljana-okolica sta bila na vladni Bogoljuba Jevtičevi listi (JNS) izvoljena dva narodna poslanca, in sicer dr. Drago Marušič in že omenjeni lekarnar na Vrhniki Stanko Hočvar. V tem okraju je bilo volilnih udeležencev 20.729, od tega je glasovalo le 8.757. Na Jevtičevi listi sta Marušič in Hočvar skupaj dobila 8315 glasov, lista Maček-Davidović 109 glasov, Ljotičeva 232 in Maksimovičeva le 21 glasov.⁹⁰ Slaba volilna udeležba je gotovo plod protivolilne propagande privržencev dr. Antona Korošca.

KATOLIŠKI IN LIBERALNO-UNITARNI TABOR V OBDOBJU 1935-1941

USTANOVITEV JUGOSLOVANSKE RADIKALNE ZAJEDNICE (JRZ)

Kmalu po skupščinskih volitvah, 5. maja 1935, je padla Jevtičeva vlada. 24. junija se je oblikovala nova vlada dr. Milana Stojadinovića, v katero je stopil voditelj slovenskega naroda in katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS) dr. Anton Korošec. Kot notranji minister je Korošec dosegel obnovitev krovne Prosvetne zveze (PZ) v ljubljanski in lavantinski (mariborski) škofiji. Predvsem pa je sodeloval pri ustanovljanju in utrjevanju nove vsedrjavne stranke Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ), v katero se je vključila tudi Koroščeva SLS. Dnevnik Slovenec je konec avgusta 1935 takole pojasnjeval, kdo je povabljen v novo stranko in kdo odklonjen. Nova stranka JRZ hoče zbrati okoli sebe ljudi, ki imajo zaupanje v ljudstvu, "zato se ji ne morejo in ne smejo priključevati oni, ki nosijo popolno odgovornost za razmere zadnjih let in za strašne krivice, ki jih je zlasti slovensko ljudstvo v dobi njihovega paševanja pretrpelo. Ti ljudje na spadajo v stranko, ki hoče biti stranka poštenih ljudi, ampak v ječe." In dalje: "O tem, kdo oz. katera skupina v Sloveniji je vredna, da se pridruži novi stranki, odloča g. dr. Anton Korošec, kar je za nas zadostno jamstvo, da se ne bodo vrinili ljudje, ki vanjo ne spadajo."⁹¹ Tisti, ki ne spadajo v novo stranko, so seveda mišljeni predvsem člani Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS) in še posebej

njeni voditelji, ki so v Dravski banovini od leta 1932 do srede 1935 krojili politiko, z opozijsko SLS pa postopali sovražno in brezkompromisno. Dejansko so bili pri organiziranju stranke JRZ v Dravski banovini povsem v ospredju Koroščevi privrženci, na obrobje pa potisnjeni slovenski radikali, odločno zavržena pa je bila frakcija JNS Pucelj-Marušič ob glasilu Glas naroda (april 1935-julij 1936), ki se je ponujala Beogradu za vstop v JRZ. Četudi je omenjeno glasilo Glas naroda spravljivo pisalo o tedanji Koroščevi politiki, jih je Korošec odklanjal.

Program JRZ je poudaril narodno in državno edinstvo, spoštovanje treh imen naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev, spoštovanje njihovih tradicij in enakopravnosti priznanih veroizpovedi. Vse to naj bi krepilo zaupanje med narodi in v državi. Stranka si bo prizadevala za krepitev narodnega gospodarstva in za izvajanje načel narodne solidarnosti, razvoja združništva, posvetila pozornost povzdigu kmetijstva, delavčevi in nameščenski socialni zakonodaji.⁹²

Na zborovanju 10. maja 1936 v Ljubljani je dr. Korošec takole označil novo stranko. "JRZ ni niti staroradikalna stranka, ni pa tudi novo vživela Slovenska ljudska stranka. To je čisto nova politična organizacija," ki ima svoj program.⁹³ Imela je geslo "Z narodom za narod". V Dravski banovini se je na številnih zborovanjih mož in fantov, na katerih so govorili dr. Korošec in predvsem njegov tesen politični sodelavec dr. Miha Krek o programu in ciljih nove stranke, hitro organizacijsko širila tako v mestnih kot v podeželskih občinah in krajih. Prav Dravska banovina je bila med prvimi, ki je imela banovinsko skupščino že 24. novembra 1935 v Ljubljani, na kateri so izvolili banovinski odbor s predsednikom dr. Korošcem na čelu.

V okraju Ljubljana-okolica so tudi v krajih občine Vrhnika dokaj hitro vstopali Koroščevi privrženci oziroma nekdanji člani v diktaturi razpuščene SLS v novo vsedržavno stranko. Krajevna organizacija JRZ za Vrhniko se je

bržkone ustanovila pozno poleti ali jeseni 1935. Predsednik krajevnega odbora je bil Ignacij Hren, podpredsednik Marijan Marolt in tajnik Jože Brenčič.⁹⁴

Dne 24. maja 1936 je potekala seja občinskega odbora JRZ na Vrhniki. Njen predsednik je bil Ignacij Hren, industrialec in posestnik iz Verda. Seje so se udeležili, kot je katoliški dnevnik Slovenec poročal, "zastopniki iz vseh krajev obširne vrhniške občine". Člani odbora JRZ so prisotnim poročali o preteklem delu, še posebej o vzpostavljanju strankine organizacijske mreže. O tem so poročali predsednik Ignacij Hren, podpredsednik Marijan Marolt in tajnik Jože Brenčič, pa tudi drugi odborniki, ki so opisovali, kako napreduje strankina organizacija po vaseh, pri čemer so nekateri svoje uspehe dokazovali z izročanjem "celih skladovnic novih pristopnikov".⁹⁵ Vsekakor je bilo v poročanju prisotna namerna in pretirana propaganda. Komaj se je utrdila vrhniška JRZ, so se že pokazali zelo ostri spopadi v volilnem boju za občinske volitve, ki so bile za vrhniško občino na podlagi razpisa banske uprave, 9. avgusta 1936. Zaradi prekomasacije občine je namreč v vladavini JRZ vas Smrečje bila znova dodeljena občini Št. Jošt, s čimer so ustregli tamkajšnemu nezadovoljnemu prebivalstvu s prejšnjo komasacijo v času vladavine JNS. V vročem volilnem boju so se, tako kot v drugih občinah, spopadali privrženci liberalno-unitarnega tabora v stranki Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS), ki je bila v opoziciji, in privrženci komaj nastale vsedržavne Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ), določno v Dravski banovini slovenski del te stranke, ki je bil privržen dr. Antonu Korošču.

RAZGIBANA BOJEVITOST OBČINSKIH VOLITEV NA VRHNIKI AVGUSTA 1936

Naj za ilustracijo, ki odslikava politične in gospodarske razmere v vrhniški občini, navedemo nekaj primerov iz katoliškega tiska, v katerem so privrženci JRZ v času pred občinskimi volitvami razkrivali in obtoževali nepravilnosti te-

danjih vrhniških strankinih oblastnikov iz vrst JRKD, pozneje preimenovani JNS, ko je bila v vladi v letih 1932 do 24. junija 1935. V občinski upravi pa so strankini prvaki JNS sedeli do občinskih volitev v začetku avgusta 1936. Zlasti so Koroščevi privrženci razkrivali nasprotnikovo slabo gospodarjenje v občini, pri čemer so v precejšnji meri na svoje volilne obljube iz časa volilnih bojov iz leta 1933 povsem pozabili. V obtožbi strankini občinski veljaki JRZ obujajo spomine, kako so v znamenju nasilja potekale občinske volitve oktobra 1933 in državnozborske maja 1935. Tako so "oboroženi privandrovci" (mišljeni so srbski žandarji) hodili z raznimi grožnjami okrog ljudi in jih gonili na volišča; volilce, ki so se upirali in odklanjali volitve, pa zapirali in jih obsojali na denarne kazni. Pisec prispevka zatrjuje, da tega ne bodo doživeli zdajšnji volilci v času vladavine JRZ, kajti volitve bodo svobodne, vendar kot določa prejšnji volilni zakon ne bodo tajne, marveč še javne. Zagotavljali so, da se takih metod tudi vrhniška JRZ ne bo posluževala, kot se jih je vladavina JNS. Obenem pa so zatrjili, da ne bodo dopustili, da bi politični nasprotniki "kakorkoli izkoriščali svoje sedanje položaje ali svojo gospodarsko moč".⁹⁶ Pri tem so mišljeni občinski veljaki JNS, kajti gospodarji slovenskih občin in tudi vrhniške, so bili do novih občinskih volitev še vedno iz vrst JNS, ki je prešla po padcu Jevtičevega režima sicer v opozicijo proti vladavini JRZ. Ob sestavljanju občinske kandidatne liste JRZ je poročevalec zapisal, da je bilo veliko zanimanje volilcev iz vrst JRZ, kar kaže, da se volilci dobro zavedajo, da bo "prava lista samo naša". Koroščevi privrženci so se zlasti spotikali ob dejstvu, da občinska oblast ni uspela v celoti sanirati vodovoda na Vrhniki, kot so ves čas obljubljali, prav tako niso uspeli zgraditi in razširiti cesti na klanec v Blatni Brezovici in v Bevkah. Obenem so se pohvalili, da odkar deluje novo imenovani okrajni cestni odbor okraja Ljubljana-okolica in med njimi "agilni novi odbornik Jože Brenčič"⁹⁷ se je že zdaj marsikaj postorilo. Navedli so opravljena popravila blatenskega klanca, (Blatna Brezovica),

ceste Verd-Pokojišče, zgraditev nove škarpe v Podgori, odobritev obnove in razširitve vodovoda sredi Vrhnike. Delo je bilo opravljeno s podporo cestnega okrajnega odbora, odobritev gradnje razširjenega vodovoda pa zaradi intervencije ministra dr. Mihe Kreka. Obljubili so tudi nova dela, ki bodo služila vsem krajanom in ne le tržanom, ko so občinski veljaki JNS zgradili samo "volilne tratoarčke". V prispevku oponesejo Ivanu Puclju, dr. Franu Novaku in dr. Dragu Marušiču, ki so drug za drugim vodili ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje, toda za obnovo in razširitev vrhniškega vodovoda ni bilo nikoli denarja. Nasprotno pa je dr. Miha Krek v novi vladavini dr. Milana Stojadinovića razumel potrebe Vrhnčanov in tudi kot predsednik okrajne organizacije JRZ Ljubljana-okolica pri ministru za gradnje dr. Marku Kožulju priskrbel denarna sredstva v višini 140.000 din. Hkrati je zagotovil v najkrajšem času gradnjo prenovljenega vrhniškega vodovoda. Hudo so kritizirali tudi prejšnje gospodarjenje v Občinski hranilnici, ki je kmete oziroma dolžnike z "brezglavim tožarjenjem in preganjanjem" močno prizadelo, zato je več deset tisoč gotovine odhajalo v roke odvetnikom, ki so bili povrh tega še izven občine. Ko pa je Občinska hranilnica prešla v roke novega gerenta Ignacija Hrena iz Verda, nosilca občinske kandidatne liste JRZ, se je pokazal večji posluš tudi za malega človeka, tako tudi za delavce.⁹⁸

V zadnjem tednu meseca julija 1936 so bili dobro obiskani sestanki privržencev JRZ tako v Bevkah, na Stari Vrhniki, Zaplani in v Ligojni. O volilnih pripravah so poročali dr. Miloš Stare iz Ljubljane, kandidat volilne liste JRZ Ignacij Hren in Marijan Marolt, ki je bil opozicionalec v občinskem svetu pod okriljem JNS in izvoljen na občinskih volitvah 1933. Navkljub obilnemu kmečkemu delu na polju, kot je zapisal Domoljub, "so se vseh sestankov udeležili naši somišljeniki polnoštevilo"; prisotnih je bilo tudi nekaj nasprotnikov, ki pa govornikom "niso imeli kaj ugovarjati".⁹⁹

Naslednji prispevek o volilnih pripravah na občinske volitve na Vrhniki govori o shodih političnih nasprotnikov, ki so bili skoraj brez zborovalcev, tako npr. v Bevkah, in 25. julija v gostilni Ceme v Podlipi.¹⁰⁰ Da bi omilili kritike o slabem gospodarjenju v občini in v Občinski hranilnici, so privrženci unitarne JNS ponoči razstrosili "sramotilne letake, kjer mrgoli osebnih žalitev in lažnih natolcevanj".¹⁰¹ Kot sta Slovenec in Domoljub razkrivala, Hočevarjeva lista ni bila samo iz vrst JNS, temveč so "proti JRZ nastopili združeno vsi razdiralni elementi od skrajnih fašistov do skrajnih levičarjev".¹⁰² Torej to družino "prav vse skupine nasprotnikov od skrajnih nacionalistov do najbolj zakrknjenih komunistov", naj bi Hočevar zagovarjal "kot gospodarsko nujnost", saj bi povezovala v občinski politiki vse nasprotnike proti režimu JRZ, je po volilni zmagi pojasnjeval svojo trditev Slovenec.¹⁰³ Naprotno pa je Jutro dan po volitvah zapisalo, da je bilo 460 volilnih glasov, ki jih je dobil Hočevar, izključno iz vrst JNS.¹⁰⁴ Družina nasprotnih skupin je mišljena skupna združena opozicija v slovenskem kmečko-delavskem gibanju z glasilom Slovenska zemlja z geslom "Za staro pravdo" in podnaslovom Glasilo slovenskega ljudskega gibanja. Morda se je Hočevar le iz taktičnih pobud zbliževal z nekaterimi akterji omenjenega gibanja, da bi si pridobil volilne glasove, po volilnem porazu pa je vse glasove pripisal JNS, saj so oblasti organizatorje in zaupnike kmečko-delavskega gibanja preganjale, ker ni imelo za obstoj zakonite podlage.¹⁰⁵

Dne 2. avgusta, teden dni pred občinskimi volitvami na Vrhniki, sta potekala dva velika volilna shoda JRZ, in sicer prvi v Podlipi in drugi na Vrhniki.¹⁰⁶ V vzdušju živahnega in hkrati ostrega volilnega boja so se v obeh krajih volilci dobro pripravili na volilno zborovanje in na sprejem ministra dr. Mihe Kreka. Dnevnik Slovenec, ki je obširno poročal o obeh shodih, je za Podlipo zapisal, da so vaščani izobesili zastave, v kolikor so jih posedovali v Podlipi, več hiš pa je bilo tudi okrašenih. Po rani službi božji se je ob osmih zjutraj zbralo na "obsežnem prostoru

pred popularno gostilno g. Jurce" okrog 300 mož in fantov iz Podlipse in vrhniške okolice. Zlasti fantje so izstopali s "krasnimi notranjskimi narodnimi nošami". Množica je prišlemu ministru dr. Mihi Kreku krepko vzklikala in ga pozdravljala; vzklikala pa je tudi odsotnemu notranjemu ministru dr. Antonu Korošcu. Shod je otvoril domačin Jože Seljak. Dr. Krek je v govoru najprej razložil in pojasnjeval, zakaj se je SLS vključila v vsedrjavno JRZ. Poudaril je pomen te skupne politične poti za Slovence. Zatem je govoril o tedanjem političnem položaju v državi in poudaril pomen širokopoteznega gospodarskega programa. Ob koncu govora je pozval vse zbrane volilce, naj še nadalje podpirajo svojega voditelja dr. Korošca. Za njim je govoril nosilec kandidatne liste JRZ Ignacij Hren. Zborovalci so ga toplo pozdravili in mu obljubili, da bodo prihodnjo nedeljo glasovali za njegovo listo.

Po shodu se je Krek še zadržal v sproščenem pogovoru s skupino volilcev in zatem odšel v Horjul, Polhov Gradec in na Dobrovo. Tudi na tej poti je "obiskal svoje politične prijatelje". V Polhovem Gradcu si je ogledal znamenito gotško cerkev v Dvoru, a na poti Polhov Gradec-Dobrova-Brezje-Zaklanec pa javna dela, ki jih nadzoruje "agilni okrajni cestni odbor".¹⁰⁷ Istega dne ob treh popoldne je bil volilni shod privržencev JRZ na Vrhniki "na prostornem senčnem vrtu Rokodelskega doma". Shod je, kot je zapisal Slovenec, lepo uspel "kljub nervozi protiagitacijskih nasprotnikov". Zbrane volilce (okrog 500 iz vrhniške občine), ki so prišli iz bližnje in daljne okolice, bodisi peš, s kolesi ali z vozovi, je pozdravil Marijan Marolt. Minister dr. Krek je v govoru uvodoma razložil, kako je vrhniški vodovod prišel po njegovi vztrajni intervenciji na seznam ministrstva za gradnjo, ki ga vodi dr. Marko Kožulj, in da si krivično prisvoja zasluge za to narodni poslanec JNS in župan Vrhnike Stanko Hočevar, ki pa se je le zahvalil omenjenemu ministru. Prav vprašanje, kdo je odločilno pripomogel k obnovitveni gradnji vrhniškega vodovoda, za katerega je ban dr. Marko Natlačen odobril predlagane načrte, je

bilo po besedah dr. Kreka v medsebojnem volilnem boju za občinske volitve "predmet hude agitacije".¹⁰⁸ Nadalje je v volilnem govoru zatrdil, da so v vladavini JRZ volitve svobodne, brez pritiskov oblasti; nasprotno pa so se hudi pritiski in nasilje vrstili v času vladavine JNS. Vendar je dr. Krek naznanil, da "želimo vzgajati zavedne, odločne, samostojne ljudi, ki se bodo s svojo voljo in svojim srcem držali politike, ki se jim zdi pravilna ... Mi prepričujemo svoje (ljudi, op. A. V. M.) in želimo, da bi zaradi enotne udarne sile večine Slovencev mogla stranka dr. Korošca reči, da je Vrhnika prestala leta preganjanja, da je ne bo uklonil noben teror in ne premamile obljube in laži. "Ampak, da so vrhniški možje in fantje ostali zvesti, močni in utrjeni v zavesti, da je ena fronta Slovencev na krščanskih načelih edina prava in trajna zastopnica slovenskega naroda." Zatem je dr. Krek govoril o velikih javnih delih, ki jih je vlada začela na Slovenskem, o kmečkem kreditu, ki je pereče in eno najpomembnejših vprašanj gospodarskega programa vlade dr. Milana Stojadinovića.¹⁰⁹

Dr. Kreku se je v govoru zdelo potrebno, da je še poudaril pomen katoliške skupnosti. Pripadniki te morajo "v dinamiki državne skupnosti" držati skupaj, da bodo dosegli zmago. Ob tem ima vsakdo možnost in priložnost, je zatrdil dr. Krek, da se s poštenimi predlogi uveljavi. Toda "izven katoliške slovenske skupnosti pa si ne sme nihče lastiti pravice, da bi jo razdiral".¹¹⁰

Slednjič je dr. Krek v govoru obračunal z dejavnim ljudskofrontnim gibanjem in pristaše dr. Korošca ter člane slovenske skupnosti opozarjal na škodljivost tega gibanja. Hkrati pa je pozval, da morajo biti člani slovenske katoliške skupnosti "veliki, modri, pametni in disciplinirani. Pomnite, da pri teh volitvah ne gre samo za gospodarstvo in ne samo za vrhniško občino, ampak gre za to, ali bo dr. Korošec in njegova stranka zmagala ali bo poražena. Imejte pred očmi, da so te volitve velikega političnega pomena za prestiž naše stvari v Beogradu. Pojdite na volišče vsi z geslom: Za Korošca."¹¹¹

D drugega avgusta je glasilo JNS Jutro prineslo prispevek s podpisom Delavec. Tudi v tem prispevku je rečeno, da se odvija v vrhniški občini politični boj in da delujejo vsepovsod agitatorji enega in drugega političnega tabora. Sicer pa se vsebina osredinja na delavski značaj vrhniškega trga, saj tam živi veliko delavstva, ki se le s težavo prebija ob slabem zaslužku svojih rok. Skrbi delavcev za preživetje ob splošni revščini so povezane tudi s tokratnimi občinskimi volitvami. Zato avtor zatrjuje, da ni pomembno, katera stranka bo zmagala; pomembno je, da zmaga tisti župan, ki ima sočutje in res pravo krščansko ljubezen do delavcev, zlasti do brezposelnih. Ob tem je pohvalil vrhniškega lekarnarja Stanka Hočevarja, ki je prenekaterim delavcem, ki so potrkali na njegova vrata, materialno pomagal ali jim priskrbel skromen zaslužek, pri čemer ni vprašal prosilca, "kakšne barve je", brez izjeme je pomagal vsem. Pa tudi za napredek občine bi se kot novo izvoljeni župan močno prizadeval. Že zdaj se je Hočevar izkazal, nadaljuje dopisnik, ko se je navkljub vsem zaprekam edinole on zavzel "za povečanje slapovja" in pridobil to pomembno delo vrhniški občini. Zato podpirajo delavci kandidatno listo Stanka Hočevarja, ker edino on se bo kot župan trudil zanje, zato naj mu delavci pri volitvah izkažejo "zvestobo za zvestobo" in ga izvolijo za župana.¹¹² Dopisnik v Kmetškem listu pa je najprej komentiral govor dr. Mihe Kreka in zapisal: "Politiko in gospodarstvo pa nič ne mešajte z vero. Pustite nas, da bomo občinske zadeve sami občani urejevali, kakor smo jih do sedaj." Zatem je pohvalil župana Stanka Hočevarja, kako je poskrbel za javna dela, zato so mu naklonjeni kmetje, obrtniki in še posebej delavci. Dopisnik je ob tem zatrdil, da bodo Hočevarja "delavci volili v strnjenih vrstah", prav tako tudi kmetje in obrtniki. Saj "vrhniška občina ne bo nikoli zatočišče za razne protiljudske spletke ... Na Vrhniki bo županoval Stanko Hočevar."¹¹³

V soboto, 8. avgusta, zadnjo noč pred volitvami, je po poročanju Slovenca, sklical narodni poslanec Hočevar sestanek svojih privrženecv "iz vseh kotov vrhniške občine" v gostilni Mantova.

Med njimi se je udeležilo (tudi kot opozovalci) nekaj privrženecv JRZ, ki so Hočevarjevim izvajanjem dokazovali svojo resnico. Hočevar naj bi, kot opisuje Slovenec, v svojem govoru napadel dr. Kreka, omaloževal dr. Korošca in napovedoval, da bo čez mesec dni vladavina JRZ dr. Milana Stojadinovića propadla. Hočevar je tudi izrazil prepričanje, da bo zmagal na volitvah. V znak mirnega protesta so se vrhniški fantje – Koroščevi privrženci z dekleti zbrali pred gostilno Mantova in "zapeli nekaj lepih slovenskih pesmi."¹¹⁴ V noči pred volitvami so hodile patrulje Koroščevih privrženecv po Vrhniku, z namenom, da bi nadzorovali pripravljena volišča in preprečili nepoštene nakane nasprotnikov, ki so "hoteli s številnimi letaki in z vpitjem vzbuditi videz, da ima Hočevar še vedno oblast."¹¹⁵

16. Ignacij Hren, industrialec in posestnik, za župana izvoljen 9. avgusta 1936, Slovenec, 20. novembra 1938, št. 268, str. 4.

Poleg tega so v času volilne propagande nacionalno usmerjeni delodajalci pritiskali na svoje uslužbenke in delavce, jim grozili s takojšnjim odpustom, če ne bodo volili Hočevarjeve liste. Slovenec je navedel tak primer "nemškega graščaka" Bruna Galleta, lastnika gradu v Bistri in lesnega podjetja, ki je bil pronemško usmerjen. Njegovi delojemalci naj bi bili prisiljeni voliti listo Stanka Hočevarja.¹¹⁶ Menda so v Galletovem podjetju dobili službo le tisti, ki so dobro obvladali nemški jezik.¹¹⁷

Za občinske volitve, 9. avgusta 1936, sta bili predloženi dve kandidatni listi: prva lista JRZ Ignacija Hrena, industrialca in posestnika iz Verda, in druga lista "kmečko-delavskega gibanja", kot sta razkrivala Domoljub in Slovenec oziroma lista JNS narodnega poslanca Stanka Hočevarja.

Blatna Brezovica, Franc Petkovšek, Drenov Grič, Matevž Fortuna, Podlipa, Anton Petrovčič, Sinja Gorica, Janez Stanovnik, Lesno Brdo, Franc Žnidaršič, Vrhnika, Franc Mesec, Vrhnika, Anton Petrovčič, Verd, Tomaž Grom, Stara Vrhnika, Franc Lešnjak, Bevke, Jože Jelovšek, Zaplana, Matija Kovač, Mala Ligojna, Franc Jerina, Blatna Brezovica, Janez Jereb, Podlipa, Janez Jurca, Vrhnika, Janez Knapič, Verd, Ignacij Jesenovec, Vrhnika, Jože Japelj, Bevke, Ciril Osredkar, Stara Vrhnika, Karl Leskovar, Vrhnika, Franc Kunstelj, Vrhnika, in Janez Čot, Vrhnika. Od teh je bilo po poklicu petnajst kmetov, devet delavcev, štirje so bili obrtniki in dva trgovca. Prav tako so bili njihovi namestniki s podobno socialno sestavo.¹¹⁸

Na Vrhniku je 9. avgusta 1936 od 1.718 volilnih upravičencev glasovalo 1241 volilcev ali 72,2 %. Lista JRZ Ignacija Hrena je dobila 781 glasov in 26 občinskih mandatov. Lista Stanka Hočevarja 460 glasov in 4 občinske mandate.¹¹⁹ Po občinskih volitvah je imel Hočevar še nadalje funkcijo narodnega poslanca.

Ker imamo pripoved o poteku teh občinskih volitev in kako so proslavili privrženci JRZ tega dne svojo zmago, ko je postal za Josipom Verbičem

novi vrhniški župan Ignacij Hren, naj nam bo dovoljen tudi ta podroben zapis. Takoj po sedmi uri zjutraj je bil "velik naval" na obeh voliščih iz vrst Hočevarjevih privržencev. Iz tabora JRZ pa so prišli povečini šele potem, "ko so po svojih farah opravili jutranjo nedeljsko versko dolžnost". Množici ljudstva so že v dopoldanskih urah sproti razglašali število glasov, oddanih za Hrena. V zgodnjih popoldanskih urah je že "ponosno zaplapola nad volilno pisarno narodna zastava". Ob petih popoldne pa je zaplapolala državna trobojnica na "starodavnem poslopju vrhniške občinske uprave" v pozdrav novemu županu Hrenu. Eno uro kasneje je "zablestela nad oknom pisarne JRZ številka 321", ki je pomenila razliko volilnih glasov med Hočevarjevo in Hrenovo listo. Po končanih volitvah so Vrhničani in okoličani ter ljudje iz sosednjih občin priredili, po poročilu Slovenca, "mogočno manifestacijo". Prišli so Horjulci pod vodstvom Lončarja in Logatčani na čelu z Močnikom, spremljala jih je logaška godba. Med množico, ki se je zbrala na Cankarjevem trgu, so bile poleg gostov iz sosednjih občin tudi "naše žene in dekleta in vsa mladina". Pestra množica med Cankarjevim spomenikom in cerkvico Sv. Lenarta je navdušeno vzklikala dr. Antonu Korošču, ministru dr. Mihi Kreku in novo izvoljenemu županu Ignaciju Hrenu. Anton Milavec je z okna okrajne sodnije razglasil ob sedmih zvečer volilne rezultate in ob "burnem pritrdjevanju" je volilni odbor prebral brzojavke, ki jih je poslala krajevna vrhniška JRZ dr. Stojadinoviću, dr. Korošču in dr. Kreku. Vrhniška godba je zaigrala državno himno in vzklikala Hrenu, po vrhniških ulicah pa se je razvil "impozanten sprevod". Spredej so bili trije fantje z narodnimi zastavami, za vrhniško godbo je korakal župan Hren z vsemi izvoljenimi odborniki in pa člani volilnega odbora, a žene in dekleta so jih pozdravljale in obsipavale s cvetjem. V sprevodu so korakali tudi "naši fantje", to so bili člani Fantovskih odsekov, tedaj še v okviru prosvetnega društva. Sledila jim je logaška godba, za njo pa množica volilcev. Sprevod se je pridružil veliki množici na prostoru pred Rokodelskim domom, kjer sta

novega župana pozdravila načelnik gospodarskega odbora za vrhniški trg Andrej Opeka in vodja volilne pisarne Miha Benedičič. Temu je sledilo "pravo narodno slavlje", ki je potekalo do poznih večernih ur. Posebej so priredili sprejem, ko se je na novo izvoljeni župan Hren vrnil na svoj dom v Verd, pozdravni govor je imel Marjan Dobrovoljec.¹²⁰

PROSVETNA ZVEZA IN ZVEZA FANTOVSKIH ODSEKOV

Katoliška prosvetna dejavnost je bila v župnijah vrhniške dekanije dokaj dejavna, zlasti v drugi polovici tridesetih let, ko je dr. Anton Korošec v novi Stojadinovićevi vladi junija 1935 postal notranji minister. Nemudoma je že julija dosegel razveljavitev odločbe z dne 17. februarja 1933 dr. Draga Marušiča o razpustitvi Prosvetne zveze in vseh njenih društev tako v ljubljanski kot v lavantinski (mariborski) škofiji.¹²¹ Zlasti po II. Evharističnem kongresu za Jugoslavijo konec junija 1935 v Ljubljani, kamor so se stekale na mogočno prireditev velikanske množice ljudi iz vse Dravske banovine in iz drugih delov države, so se v naslednjih mesecih navdušeno oživljala katoliška prosvetna društva v obeh škofijah. To je bilo živahno obdobje tako obnavljanja prosvetno-kulturnega dela kot prirejanja shodov-taborov katoliških moških in fantov, na katerih so strankini prvaki razlagali program in cilje nove vsedržavne stranke Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ). Obnovljena krovna Prosvetna zveza je katoliško ljudsko prosveto postavila pred novimi nalogami. Ob preživelih "meščanski kulturi", ki je izraz individualističnega liberalnega duha, je zdaj na pohodu nova stanovska občestvena miselnost, ki se znova približuje ljudskim množicam, zlasti kmečkim. Prav gledališka umetnost in z njo ljudski oder bosta morala biti "zelo realistična, socialna, občestvena, narodna in globoko etična ... Preženimo temne sence naturalističnega liberalnega duha s še ne pometenih kotov", je zapisal Slovenec.¹²² Poleg tega naj bodo člani prosvetnih društev praktični katoličani in zvesti podporniki Katoliške akcije.

Obnovljena in znova so delovala naslednja katoliška prosvetna društva na območju vrhniške občine: Katoliško prosvetno društvo Bevke, Prosvetno društvo Vrhnika, Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov Vrhnika,¹²³ nadalje Pevsko društvo Sv. Cecilije, Pevski zbor Katoliške akcije, po letu 1936 narodnoobrambna organizacija Slovenska straža, krajevna karitativna Elizabetina konferenca in še kaj.¹²⁴

Po obnovitvenih občnih zborih prosvetnih društev, ki so večinoma potekala neke poleti, drugje jeseni 1935, ponekod pozimi in spomladi 1936, so društvenice in društveniki znova pristopili k priljubljenemu gledališkemu delu in se lotevali v okviru dramskih krožkov dokaj trdega dela. Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov, katerega duša je bil režiser, igralec in masker, advokat, zelo dejaven kulturnik in publicist Marijan Marolt, je Vrhničanom že 24. novembra 1935. leta z velikim uspehom predstavilo Cankarjevega Kralja na Betajnovi. Prosvetno društvo Vrhnika, njegov predsednik je bil omenjeni Marijan Marolt, pa je snovalo ženski in materinski odsek. Organizacijsko delo je prevzela "agilna učiteljica g. Petrovčičeva".¹²⁵ Prosvetno društvo v Bevkah je na občnem zboru sklenilo, da bo čisti dobiček od načrtovane igre namenilo revnim vaščanom, ki v tem težkem času ne zmorejo še naročniških izdatkov za katoliški tisk.¹²⁶ Spomladi, na tiho nedeljo, 29. marca 1936, so v Blatni Brezovici uprizorili pasijonsko dramo "V času obiskovanja", avtorja Edvarda Gregorina. Kot je poročalo katoliško podeželsko glasilo Domoljub, je igra lepo uspela tako v zadovoljstvo gledalcev kot igralcev. Ob tem je Domoljub še napovedal ponovitev predstav na veliki četrtek, 9. aprila, za šolsko mladino, za odrasle pa zvečer na veliko nedeljo, 12. aprila 1936¹²⁷, in na belo nedeljo, 19. aprila.¹²⁸ Kaže, da je bilo posebej dejavno na dramskem polju Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov na Vrhniki. Ti so v Slovenčevi notici naznanili, da bo 2. avgusta istega leta gostovanje v sosednji občini St. Jošt nad Vrhniko. Napovedali so komedijo v treh dejanjih z naslovom "Postržek" in

prijazno vabili "prijatelje gledaliških predstav", naj si jo ogledajo.¹²⁹

Prav tako se je vrhniško prosvetno društvo izkazalo s prirejanjem iger, potem ko so se 13. septembra 1936 udeležili člani in članice rednega občnega zbora v Rokodelskem domu na Vrhniki in si zastavili svoj program.¹³⁰ Kmalu zatem so pripravili pretresljivo igro "Praznik cvetočih češenj", za katero je na Vrhniki in okolici vladalo, po poročilu Domoljuba, veliko zanimanje. Ne le uspela dramska predstava, pri kateri je levji delež nosilo društvo rokodelskih pomočnikov, temveč so v celoti postavili tudi nove kulise na oder. Prva uprizoritev je bila v soboto, 26. septembra 1936, v Rokodelskem domu na Vrhniki; druga pa naslednjega dne, 27. septembra. Gledalce, ki so obakrat napolnili dvorano, sta uprizoritvi zelo navdušili. Ob tem je bila načrtovana tudi predstava za okoliško prebivalstvo, in sicer popoldne, 4. oktobra istega leta.¹³¹

Blatna Brezovica je v znamenju novoletnih praznikov v nedeljo, 3. januarja 1937, napovedala uprizoritev Gregorinove božične igre "Kralj z neba", za šolsko mladino pa za 6. januarja istega leta.¹³² Navdušeni privrženci prosvetne dejavnosti na Zaplani niso hoteli zaostajati. Za belo nedeljo, 4. aprila 1937, so namreč napovedali uprizoritev "lepe igre Izpod Golice" in obenem sklenili ustanoviti v nedeljo, 2. maja istega leta, svoje lastno prosvetno društvo.¹³³

Krovna Prosvetna zveza v Ljubljani je skrbela, tako kot tudi Kmečka zveza, za strokovno in stanovsko izobrazbo članov prosvetnih društev, delujočih v župnijah. V zimi 1936-1937 je banska uprava v Ljubljani s podporo in sodelovanjem kmetijskega oddelka in banovinskih kmetijskih strokovnjakov priredila večdnevne tečaje v različnih krajih Slovenije. Med predavatelji so bili poleg banovinskih kmetijskih strokovnjakov tudi okrajni kmetijski referenti in iz strokovnih kmetijskih šol. Sedemdnevni kmetijsko-gospodarski tečaj je uspešno potekal tudi na Vrhniki.¹³⁴

17. Prosvetni dom na Vrhniki, Slovenec, 13. novembra 1938, št. 262 a, str. 3.

Tudi gasilska društva so bila ponekod dejavna na prosvetno-kulturnem polju. Omenili bomo Prostovoljno gasilsko društvo Bevke, ki je za nedeljo, 11. aprila 1937, vabilo gledalce, naj si v domačem gasilskem domu ogledajo v treh dejanjih pretresljivo igro "Krivoprisežnik".¹³⁵

Sredi novembra 1938, tik pred decembrskimi skupščinskimi volitvami 1938, je Vrhnika dobila nov katoliški prosvetni dom. Dne 13. novembra istega leta so s slavnostno akademijo zabeležili pomemben dogodek, ko je Prosvetno društvo na Vrhniki otvorilo težko pričakovani lastni dom. Načrt prostorne stavbe, ki stoji ob tedanji glavni državni cesti, poleg Rokodelskega doma, je delo vrhniškega rojaka arhitekta Jožeta Sykite; vsa obrtna dela pa so opravili "domači vrhniški mojstri". Pri vsem delu je sodeloval Stavbni odbor, pod skrbnim vodstvom župana Ignacija Hrena.¹³⁶ K temu naj dodamo, da se je na podlagi preosnovanih društvenih pravil, ki jih je načelnik banske uprave odobril 28. januarja 1938, ustanovilo krajevno Društvo slovenskih obrtnikov na Vrhniki, ki je zajemalo vso občino.

Podpisniki vloge za odobritev društvenih pravil so bili: Ivan Oblak, predsednik, Ivan Voljč, tajnik in Albin Beltram, blagajnik.¹³⁷ Omenjeno društvo je sodilo pod krovno katoliško organizacijo Zvezo slovenskih obrtnikov s sedežem v Ljubljani. Njihovo glasilo je bilo Slovenskih obrtnik, ki je izhajalo v letih 1937–1941. Namen društva je bil: skrbeti za povzdigo stanovske organizacije, gojiti kulturno in gospodarsko udejstvovanje obrtnišтва, zastopati in pospeševati stanovske koristi in splošne interese obrtnišтва; združiti obrtnike in jim priboriti vpliv ter veljavo v javnem življenju, čuvati in braniti koristi in pravice vsega obrtnišтва in posameznih obrtnih skupin. Delovati za povzdigo gospodarskega blagostanja obrtnikov, gojiti družabnost in pa zbrati sredstva za zgradbo lastnega obrtniškega doma.¹³⁸

Po volilnem shodu JRZ za decembrske skupščinske volitve 1938 je popoldne istega dne, 13. novembra, na Vrhniki potekala otvoritev katoliškega prosvetnega doma s slovesno akademijo, ki jo je režiral že omenjeni advokat in umetnostni zgodovinar in zelo dejaven kulturni

delavec Marijan Marolt. Okrog dva tisoč ljudi se je udeležilo slovesnosti, mnogi izmed množice so morali ostati zunaj prosvetnega doma. Otvoritve se je udeležil tudi okrajni načelnik Franjo Maršič. Tajnik Prosvetne zveze za ljubljansko škofijo Miloš Stare, ki je nadomestil obolelega pisatelja akademika Frana S. Finžgarja, je navdušeno govoril o poslanstvu katoliške prosvete in pozval navzoče, naj tudi v prihodnje sledijo Janezu Ev. Kreku, Antonu B. Jegliču, in Antonu Korošču. Na akademiji je posebej izstopal 50-članski pevski zbor. Njegov dirigent je bil kaplan France Studen. Udeležence je navduševala tudi vrhniška godba in zborna deklamacija. Sledili so telovadni nastopi članov fantovskega odseka, članic dekliških krožkov ter mednarodne telovadne vrste na bradlji. Vse te nastope so "občudovali prijatelji in skeptiki iz nasprotnega tabora". Slednji so se "odlično zadržali", le maloštevilni so začeli peti "hvalnice dr. Mačku", a so trije reditelji kmalu napravili red.¹³⁹ Zapišimo uvodne besede poročevalca v dnevniku Slovenec, ki je k opisu te vrhniške slovesnosti takole modroval: "Vrhnika, prečuden kraj! Res prečuden kraj! Skoraj ga ni kraja na Slovenskem, kjer bi bilo borbe med različno mislečimi tako hude kakor tukaj, toda kadar nastopi naša slovenska katoliška skupnost, takrat doživi naš lepi trg vedno znova svoj veliki praznik ..."¹⁴⁰ Bržkone je bil pisec navkljub navdušenju nad lepo slovesnostjo blizu resnici, če se postavimo z gledišča presoje kvaliteten kulturnih dogodkov, kar je veljalo za omenjeno vrhniško slovesnost. Pa ne le to. Dejstvo je, da so slovenski liberalci, sicer naravnani h kulturnemu boju in proti političnemu klerikalizmu, bili, zlasti na podeželju, verni ljudje, ki so v krščanstvu videli trajne vrednote in pomemben družbeni dejavnik za slovenski narod. O tem priča tudi liberalno-unitarni tisk.¹⁴¹

Prosvetna okrožja so do leta 1941 tudi spreminjala svoja območja. V letu 1940 je v vrhniškem okrožju, ki je vključevalo tudi kraje izven vrhniške občine, delovalo trinajst prosvetnih društev; od tega na območju omenjene občine štiri, in sicer že omenjeno prosvetno društvo

Bevke z dekliškim krožkom, prosvetno društvo Vrhnika z dramatičnim in dekliških krožkom, Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov Vrhnika s tamburaškim odsekom in prosvetno društvo Zaplana.¹⁴² Slednji dve društvi sta imeli tudi vsaka svojo zastavo. Pri tem niso všteta pevska in druga že omenjena društva.

Zveza fantovskih odsekov (ZFO), ki je bila sprva le odsek krovne Prosvetne zveze (PZ), je na ustanovnem občnem zboru 17. oktobra 1937 v Ljubljani postala "samostojna pravno priznana organizacija". Dobila je vsa pooblastila osrednje mladinske organizacije. Skrbela naj bi za duhovno-vzgojno in prosvetno delo in na podlagi zakona o obvezni telesni vzgoji tudi za telesno vzgojo mladine. ZFO je ohranila orlovsko tradicijo in pritegnila njen vzgojiteljski kader, ohranila pa je tudi svojo prejšnjo orlovsko himno "Dvignite orli krila ponosna".¹⁴³

S tem, ko je Zveza fantovskih odsekov postala samostojna organizacija, je dobila tudi vse privilegije kot telesnovzgojna organizacija, s čimer je postala pomembna tekmička Sokolu kraljevine Jugoslavije, določnejše sokolskim društvom in sokolskim četam v Dravski banovini.

Na podlagi pravil se je ZFO organizacijsko uredila. Poleg podzvez so se ustanavljala okrožja in znotraj okrožij fantovski odseki po župnijah. Vrhniško okrožje je sodilo v podzvezo Ljubljana in je organizacijsko zajemalo naslednje kraje: Vrhniko, Horjul, Sv. Jošt nad Vrhniko, Dolenji Logatec, Gorenji Logatec, Hotedrščico, Rovte in Borovnico.¹⁴⁴ Leta 1939 pa se je ustanovilo logaško okrožje. Vanj so bili vključeni naslednji kraji: Vrhniko, Horjul, Št. Jošt nad Vrhniko, Dolenji Logatec, Hotedrščica, Rovte, Borovnica in Bevke.¹⁴⁵ Še pred ustanovitvijo krovne Zveze fantovskih odsekov so se sprva v okviru obnovljenih prosvetnih društev v župnijah snovali fantovski odseki. Toda po ustanovitvi omenjene krovne organizacije oktobra 1937 v Ljubljani so bodisi že obstoječi fantovski odseki ali na novo ustanovljeni sodili pod Zvezo fantovskih

odsekov. Seveda pa je Zveza fantovskih odsekov bila še vedno tesno povezana s krovno Prosvetno zvezo, katerih temeljna dejavnost se je zaznavala v katoliškem gibanju na Slovenskem. V župnijah vrhniške dekanije so fantovski odseki bili dejavni pri cerkvenih in mladinskih prireditvah, posebej na telesno-kulturnem področju. Z otvoritvijo novega prosvetnega doma na Vrhniku, s prostorno telovadnico novembra 1938 je tudi dejavnost vrhniškega fantovskega odseka postajala vsestranska. Poleg fantovskih večerov, na katerih so spoznavali socialni nauk Cerkve, gospodarska in politična vprašanja in se uredili v nastopanju na govornih vajah, so prirejali tudi igre in telovadne nastope. Že pri slavnostni akademiji ob otvoritvi prosvetnega doma so sodelovali člani fantovskega odseka – tako v pevskem zboru, ki ga je vodil kaplan Studen, in pri uprizoritvi igre "Pri treh mladenkah", ob pomoči Marijana Marolta. Nastopila je tudi mednarodna vrsta tekmovalcev, med temi je bil tudi "naš Jakec". Prizadevno so se pripravljali na vsakoletno tekmovanje, v letu 1939 je sodelovalo 21 članov. Poleg obveznih tekem iz družboslovnih vprašanj so nastopali v redovnih in prostih vajah. Z uspehom so proslavili materinski dan, 25. marca 1939, z govorom in lepim sporedom, med katerim so bile izvajane simbolične vaje članov fantovskega odseka in posebej dekliskega krožka. Naraščajniki pa so predstavili igro "Sirota Jerica". Na tej proslavi so ob zaključku podali svečano obljubo člani vrhniškega fantovskega odseka; to je bila obljuba zvestobe Zvezi fantovskih odsekov in njenim načelom, ki so bila utemeljena v knjižici Vzori slovenskih fantov, avtorja dr. Jožefa Jeraja, znanega katoliškega družboslovca iz mariborske škofije. Za zaključek so člani zapeli fantovsko (orlovsko) himno.¹⁴⁶ Eden od članov omenjenega fantovskega odseka se je poskusil tudi v pesnjenju. Objavljal je v Kresu s kraticami N. T. Urednik France Jesenovec ga je blagohotno ocenjeval in mu dajal poguma.¹⁴⁷

Organizirani člani fantovskih odsekov, če so bili hkrati tudi člani Mladine JRZ, pa so se pravilo-

ma udeleževali tudi pri političnih shodih JRZ in v volilnem boju – tako za občinske kot za skupščinske volitve.

KMEČKA ZVEZA (KZ) IN ZVEZA ABSOLVENTOV KMETIJSKIH ŠOL (ZAKŠ)

Kot smo že omenili, je bila katoliška Kmetijska zveza oblastno razpuščena decembra 1931; v novi vladavini JRZ pa se je na podlagi novih pravil ustanovila 22. decembra 1935 v Ljubljani kmečko-stanovska organizacija pod imenom Kmečka zveza (KZ). Vanjo se je vključevalo katoliško usmerjeno kmečko prebivalstvo. Njen predsednik je bil že prejšnji dolgoletni voditelj kmečkega gibanja Janez Brodar. Kmečka zveza se je imela za nepolitično in zgolj kmečko-stanovsko organizacijo. Vendar resnici na ljubo so bili prav kmetje člani Kmečke zveze, posebej na podeželju, včlanjeni v Jugoslovansko radikalno zajednico. Eden izmed njenih pomembnih voditeljev je bil dr. Anton Korošec. Prav člani Kmečke zveze so bili množični podporniki slovenskega dela JRZ. Kmečka zveza si je prizadevala združiti vse katoliško usmerjeno kmečko prebivalstvo pod svoje okrilje, še toliko bolj, ker so bili, kot smo že omenili, izrinjeni iz Kmetijske družbe. To je bilo očitno tudi na občnem zboru junija 1936 v Ljubljani, ko so bili v vodstvo Kmetijske družbe izvoljeni le iz liberalno-nacionalnih vrst.¹⁴⁸ KZ je uspešno ustanavljala mrežo krajevnih in okrajnih KZ ter Mladinsko Kmečko zvezo (MKZ). Močno si je prizadevala za reševanje vprašanja prezadolženosti slovenskega kmeta, vprašanja razmerja cen kmečkih pridelkov in cen industrijskih proizvodov. S svojim strokovnim kadrom je podpirala razvoj kmečkega zadružništva. Lotila se je tudi reševanja šolske problematike, socialnih vprašanj, posebej socialnega zavarovanja kmetov, slednje zlasti s podporo Zveze absolventov kmetijskih šol.

Med prvimi krajevnimi organizacijami Kmečke zveze so se ustanavljale v Okrajni Kmečka zve-

za Ljubljana, ki je zajela kmete širše ljubljanske okolice. Že na seji vrhniškega občinskega odbora JRZ 24. maja 1936 so strankini člani govorili tudi o čimprejšnji ustanovitvi Kmečke zveze na Vrhnikih in osnovali pripravljalni odbor.¹⁴⁹ Vrhniški krajevni Kmečki zvezi je banska uprava potrdila pravila 13. oktobra 1936. Podpisniki vloge za odobritev pravil so bili: Jakob Stržinar z Vrhnik, Franc Lovrin iz Blatne Brezovice in Franc Oblak z Drenovega Griča. Še pred odobritvijo pravil je bilo v poročilu okrajnega (sreskega) načelstva v Ljubljani na bansko upravo z dne 8. oktobra navedeno, da so podpisniki vloge "nekaznovani ter politično in moralno neoporečni".¹⁵⁰ Jeseni, 29. novembra 1936, je potekal ustanovni občni zbor KZ za občino Vrhnik. Izvolili so vodstvo, in sicer načelnik je postal Franc Furlan, podnačelnik Franc Lovrin, tajnik Janez Leskovec in blagajnik Matevž Žitko.¹⁵¹

Redni letni občni zbor je imela krajevna Kmečka zveza 21. februarja 1937 na Vrhnikih.¹⁵² Člani Kmečkih zvez so se udeleževali tudi okrajnih taborov. Za okrajno Kmečko zvezo Ljubljana sta bila dva večja kmečka tabora, prvi 4. oktobra 1936 na Brezovici¹⁵³, in drugi 8. avgusta 1937 v Polju. Na taboru na Brezovici je bilo prisotnih "nad 150 zavednih kmetov" iz vseh vasi ljubljanske in vrhniške okolice. Govorniki so obravnavali pomembnejša pereča vprašanja, tako tudi ustanovitev Kmetijske zbornice; svarili pa so kmete tudi pred komunizmom.¹⁵⁴ Prav tako je bil za vso ljubljansko okolico "veličasten tabor" v Polju, kot ga je poimenoval dopisnik Domoljuba, ki je tudi presegel vsa pričakovanja. Številni kmečki voditelji in udeleženci tabora so se vključili v sprevod, v katerem je bilo 40 konjenikov z zastavami, 150 kolesarjev in nad 150 narodnih noš. Govorili so: predsednik krovne Kmečke zveze Janez Brodar, Josip Špindler iz Sv. Ane v Slovenskih Goricah, Marija Brodar, žena predsednika krovne KZ, Brodarja, ki je vabila v vrste Kmečke zveze tudi kmečke žene in dekleta. Med drugim je "upravičeno zahtevala, da se beseda slovenskih kmečkih žena in deklet upošteva takrat, ko se odloča usoda našega naroda", za kar

je bila deležna "dolgotrajnega odobravanja". Že omenjeni svetnik Kržmanc iz Bevk pa je govoril o pomenu in ciljih ustanovitve Kmetijske zbornice in poudaril, da je "po zaslugi Kmečke zveze stopila v življenje".¹⁵⁵

Kmečka zveza, tako kot tudi liberalna Pučjeva Zveza slovenskih kmetov in posebej Zveza absolventov kmetijskih šol so se močno zavzemali za čimprejšnjo ustanovitev "kmečkega parlamenta", to je za Kmečko in ne Kmetijsko zbornico. Po daljših pripravah so bile 27. junija 1937 v Ljubljani volitve v Kmetijsko zbornico. Postavljenih je bilo 29 kandidatov, od teh je bilo 28 članov JRZ in 1 iz opozicije. Med drugimi je bil za svetovalca Kmetijske zbornice Dravske banovine izvoljen Anton Kržmanc iz Bevk pri Vrhnikih.¹⁵⁶ Na drugi skupščini Kmetijske zbornice je bil Kržmanc izvoljen tudi kot namestnik v nadzornem odboru.¹⁵⁷ Na skupščini 15. septembra 1940, tedaj je že potekala vojna vihra v nekaterih evropskih državah, so svetniki razpravljali o pomembnem vprašanju, kako bo v okviru vojnega gospodarstva s prehrano tudi kmečkega prebivalstva. Pri tem so ugotavljali, da je položaj kmetov vse slabši ob tako nizkih cenah kmetijskih pridelkov. Lotili so se tudi vprašanja žitnega trga in ob tem ocenili, da je "žitna politika zgrešena", četudi je Kmetijska zbornica od ustanovitve dalje naglašala, da morajo biti cene žita vsklajene s cenami drugih pridelkov, še posebej z živinorejskimi. Pri volitvah nadzornega odbora in sedmih strokovnih odborih je bil med drugimi Kržmanc izvoljen v odbor za živinorejo, mlekarstvo, travništvo, pašništvo in melioracijo. V razpravi tega dne se je izjavil proti maksimiranju cen krompirja in zahteval izpremembo šolskih zakonov.¹⁵⁸

Na Vrhnikih je delovala tudi podružnica krovne Zveze absolventov kmetijskih šol (ZAKŠ). To je bila organizacija "kmečkih šolancev", vseh absolventov katerekoli kmetijske šole. Krovna ZAKŠ se je ustanovila 2. aprila 1933 v dvorani Kmetijske družbe v Ljubljani, svoje podružnice pa je imela skoraj v vseh okrajih. Organizacija

se je hitro razvijala in jeseni 1938 je imela okrog tisoč članov od približno dva tisoč absolventov kmetijskih šol na Slovenskem.¹⁵⁹ Njen namen je bil ščititi in zastopati stanovske koristi članov in kmečkega stanu, gojiti tovarišstvo in prijateljstvo med člani in jim nuditi gmotno pomoč. Zlasti pa je hotela s svojim delom dvigati kmetijsko stroko in njen ugled ter družbeni, gospodarski in kulturni položaj kmečkega stanu. ZAKŠ je bila nadstrankarska. Njeni člani so imeli različno svetovnonazorsko opredelitev, jedro pa je bilo katoliško usmerjeno. Člani so našli skupni jezik pri pomembnih zahtevah kmečkega stanu, še posebej pri oživiljanju "kmečkega socialnega programa", ki ga je začrtal Janez Ev. Krek v Socialnem načrtu slovenskih delavskih stanov.¹⁶⁰ V glasilu *Brazda* (1934-1937) je ZAKŠ razlagala bralcem svoje idejne poglede in načrtovane akcije kmečko-stanovskega gibanja. ZAKŠ, ki se je otepala strankinega varuštva, je imela tudi nekaj skupnih pogledov s krščanskosocialistično Jugoslovansko strokovno zvezo, kar pa katoliška skrajna desnica ni odobravala. Dolžila je ZAKŠ, da simpatizira s komunizmom.¹⁶¹

Pripravljalni odbor podružnice s predsednikom Francem (Franjem) Lovrinom se je sestal v nedeljo, 8. septembra 1935, v gostilni pri "Jurci" na Vrhniki. Sklenili so ustanoviti podružnico ZAKŠ za sodni okraj Vrhnika.

Banska uprava je pravila podružnice ZAKŠ odobrila 10. februarja 1936. Podpisniki vloge so bili: Josip Jurca z Vrhnike, Martin Šuštar iz Kamnika pri Preserju, Franjo Lovrin iz Blatne Brezovice in Ciril Trček iz Laz pri Borovnici. Še predno so bila potrjena pravila, se je banska uprava, kot je bila tedaj obvezujoča uradna praksa za vsa društva, obrnila na orožniške postaje na širšem območju Vrhnike z naročilom, naj poročajo "o političnem ponašanju in moralnem slovesu" podpisnikov. Poročila žandarmarijskih postaj o prosilcih pa so bila več kot ugodna. Ustanovni občni zbor je bil 15. marca istega leta. Izvoljeni so bili naslednji:

predsednik Franc Lovrin iz Blatne Brezovice, tajnik Josip Jurca, blagajnik Jakob Stržinar, slednja dva oba z Vrhnike. Odborniki pa so bili: Ciril Trček iz Laz pri Borovnici, Jože Jurca iz Podlpe, Franc Oblak z Drenovega Griča, Martin Šušter iz Kamnika pri Preserju, I. Bastič iz Horjula, I. Petrovc iz Polhovega Gradca. Vsi so bili sinovi posestnikov, le Janko Mesec je bil posestnik s Stare Vrhnike.¹⁶²

Člani podružnice ZAKŠ na Vrhniki so podpirali dejavnost krovne Zveze in se udeleževali pomembnih sestankov, zborovanj in skupnih akcij. Mednje so sodile zahteve po združenju vseh slovenskih kmetov v močno kmečko-stanovsko organizacijo, ki si bo priborila Kmečko zbornico, v kateri bodo člani samo pravi kmetje, in bo predvsem socialna ustanova, ki bo zastopala kmečko ljudstvo. Zavzemali so se za najbolj odprto vprašanje, čimprej doseči socialno zavarovanje kmečkega prebivalstva, za utrditev stalnosti kmečkih domov, se pravi za ohranitev kmečke zemlje kmetu in za usmeritev kmečke mladine v kmetijske šole.

JUGOSLOVANSKA NACIONALNA STRANKA (JNS)

V razpadajočem liberalno-unitarnem taboru v drugi polovici tridesetih let so na podlagi komunikeja pomembnih politikov Jugoslovanske nacionalne stranke, sprejetega na Pohorju avgusta 1935 (Pohorska deklaracija), znova potrdili, da predstavljajo Srbi, Hrvati in Slovenci v etničnem oziru "en narod". S tem so potrdili strankin program, ki temelji na načelu narodnega in državnega edinstva. Vendar so v komunikeju sprejeli načelo dekoncentracije oblasti in decentralizacijo uprave v banovini z oblikovanjem finančne samouprave. Komunike je bil strankin odgovor na novo vsedrjavno vladno stranko Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ).¹⁶³ Na banovinski konferenci JNS za Dravsko banovino, ki je bila 24. maja 1936, so izvolili predsedstvo banovinske organizacije JNS. Njen predsednik je postal dr. Janko Rajar, med člani

izvršnega odbora pa je bil izvoljen med drugimi tudi Josip Verbič, posestnik z Vrhniko.¹⁶⁴

V znamenju obnovitvenega dela Jugoslovanke nacionalne stranke je bila 6. januarja 1937 v Ljubljani banovinska konferenca ob navzočnosti predsednika stranke generala Petra Živkovića. Naslednji dan je med potovanjem po Sloveniji obiskal tudi Vrhniko, kjer ga je pred svojim domom pozdravil narodni poslanec Stanko Hočevnar ob množici somišljenikov.¹⁶⁵

Tudi v občini Vrhniko je delovala Mladina JNS. Dne 7. novembra 1937 je potekala v solonu gostilne "pri Nacetu" ustanovna skupščina Mladine JNS (MJNS), na kateri se je zbralo okrog 50 moških in fantov. Prisotni so bili tudi narodni poslanci: Stanko Hočevnar, Albin Koman in Milan Mravlje. Skupščino je vodil Vinko Prek, ki je še posebej pozdravil prisotnega domačina, narodnega poslanca Stanka Hočevnarja. Hočevnar je na ustanovni skupščini razložil pomen te mladinske organizacije, član banovinskega odbora MJNS Andrej Uršič pa njene cilje. Narodni poslanec Albin Koman je navzoče seznanil s političnim položajem v državi in banovini; Milan Mravlje (tudi Mravlje) pa je "do podrobnosti razčlenil klerikalizem". Navzoče je nagovoril še predsednik okrajne organizacije MJNS za Ljubljano-okolico Albin Jakopič z željo, da bi organizacija uspešno delovala. Na skupščini so izvolili za predsednika krajevnega MJNS Vrhniko Vinka Preka, podpredsednika Franca Bradeško, tajnika Franc Rudija, blagajnika Tomaža Štefančiča. Izvoljeni odborniki pa so bili naslednji Franc Birtič, Jože Petkovšek, Josip Otrin, Albin Kucler in Franc Grom ter revizorja Alojz Gutnik in Pavle Grom.¹⁶⁶ Sicer pa je MJNS skupaj s starešinsko JNS tudi na Vrhniku imela strankine seje in zborovanja. Predvsem je načrtovala politične in gospodarske akcije.

PROSVETNO DELO

V liberalno-unitarnem taboru so sokolska društva s svojimi odseki in posebej sokolske

čete na podeželju, narodne čitalnice, gledališke družine, glasbena društva (pevske zbori, godbena društva, tamburaši in orkestri), učiteljska društva v Sloveniji, ki so bila vključena v Udruženje jugoslovenskih učitelja, nadalje knjižnice, študentska in dijaška društva, delovala pod okriljem liberalno-unitarne krovne prosvetno-kulturne organizacije Zveze kulturnih društev (ZKD) s sedežem v Ljubljani. Njena "posestrima" pa s sedežem v Mariboru. V poročilu za leto 1938 je bilo v ZKD včlanjenih 381 društev. Vsako leto je pomembno delo opravil zvezin predavateljski odsek; njegovi člani, znani kulturni delavci iz liberalnega tabora, so obiskovali društva in jih s predavanji o socialnih, narodnih in prosvetno-kulturnih vprašanjih usmerjali k uveljavitvi jugoslovanske nacionalne ideje. Obenem so jim posredovali koristne napotke za vsestransko kulturno delo. V letu 1938 je predavateljski odsek v ZKD v Ljubljani opravil 47 predavanj. Obiskalo jih je okrog 7.240 poslušalcev.

Na Vrhniku je bilo sokolsko društvo dokaj dejavno. Naj omenimo, da je priredilo 3. oktobra 1937 na Cankarjevem trgu "veliko vsakoletno tombolo". Te se je udeležila, po poročanju Domovine, "velika množica" ne le z Vrhniko in njenih okoliških krajev, temveč tudi iz Ljubljane. S tombolo so bili zadovoljni tako dobitniki kot tudi vrhniško sokolsko društvo, ki je zbrana denarna sredstva porabilo za delno plačilo dolga, ki je nastalo z gradnjo novega sokolskega doma. Za uspešno prireditve gre zasluga in zahvala organizatorju Francu Malavašiču. Hkrati je dopisnik še zapisal: "Naš Sokol prav zadnja leta sijajno napreduje. V društvu vlada vzorna disciplina in vse prireditve beležijo naravnost neverjetne moralne in gmetne uspehe."¹⁶⁷

Pod okriljem Zveze prosvetnih društev so bila ponekod tudi gasilska društva in čete. Na Vrhniku je prizadefna gasilska četa 7. avgusta 1938 proslavila 60-letnico svojega delovanja. Predsednik čete je bil "delovni starešina" že omenjeni Slavko Vuk. Proslave so se udeležili tudi gasilci iz sosednjih krajev.¹⁶⁸

18. Nekdanji Sokolski dom, danes razstavni salon Liko na Vrhnikih. Foto: F. Dovč, 2007.

MLADINSKO KMEČKO GIBANJE POD OKRILJEM ZVEZE DRUŠTEV KMETSKIH FANTOV IN DEKLET (ZDKFID)

Če je imela Zveza kmetijskih fantov in deklet (ZKFID) znatno podporo v času vladavine JRKD, kasnejše JNS, in je tudi beležila velik organizacijski porast, svojo dejavnost pa bolj ali manj zduževala s strankinim gibanjem, je bila v obdobju vladavine JRZ v opoziciji. V tem času se je organizacijski razvoj ZDKFID precej upočasnil in marsikatero prizadevanje za ustanovitev krajevnega Društva kmetijskih fantov in deklet (DKFID) ni bilo odobreno s strani banske uprave. Pri tem so imela večkrat odločilno vlogo pri odobritvi društvenih pravil okrajna načelstva, ki so na bansko upravo pošiljala bodisi pozitivna ali negativna priporočila. Slednje je bilo odločilno zlasti v tistih okrajih in krajih, kjer je kmečka mladina tudi mimo Zvezinega vodstva v Ljubljani podpirala bodisi opozicijsko gibanje dr. Vladka Mačka, na Slovenskem imenovano slovensko mačkovstvo pod vodstvom dr. Dragotina Lončarja, ali pa je bila naklonjena protifašističnemu ljudskofrontnemu gibanju in s tem simpatizerjem ter aktivistom Komunistične partije Slovenije (KPS). V občini Vrhnika je delovalo DKFID na Zaplani, medtem ko je kmečka mladina v trgu in okolici Vrhnik kar precej dol-

go čakala na odločitev banske uprave. V poslovnem letu 1938 je bilo v poročilu tajnika Zveze kmetijskih fantov in deklet Ivana Nemca navedeno, da je banska uprava od 19 vloženih prošelj zavrnila 13, le 6 vlog pa je ugodno rešila, med njimi tudi vrhniško. Kmetijski list je s tem naznanil, da se je "želja, ki je toliko časa tlela v naših dušah", končno uresničila, saj se je še pred ustanov-

itvijo prijavilo 46 mladeničev in mladenk. Pripravljalni odbor pa je pridobil še nove naročnike glasila Gruda. DKFID na Vrhnikih so ustanovili 15. januarja 1939. Na ustanovnem občnem zboru je bil prisoten tudi zvezin delegat Vinko Kristan, ki je govoril o nalogah in ciljih društva. Za predsednika društva je bil izvoljen Jože Petkovšek, za podpredsednico Hani Petkovšek, tajnika Andrej Verbič, blagajničarko Anči Jesenovec. Izvoljeni odborniki pa so bili naslednji: Anton Petrovčič, Albin Lah, Ivan Verbič, Franc Birtič, Pavla Podgornik, Matija Homovc.¹⁶⁹ Na tem občnem zboru so sprejeli tudi društveni minimalni načrt, in sicer obsegal naj bi uprizoritev ene igre, izvedel dva izleta, tri predavanja, poldnevni tečaj, razvitje prapora in pa prireditev tekmovanja v kmečkih delih. Na koncu sta poročevalca, člana vrhniškega društva, v Kmetiskem listu zapisala: "Mi vztrajamo krepko do zmagovitega dne."¹⁷⁰ Društvo kmetijskih fantov in deklet na Vrhnikih se je poslej večkrat oglašalo v Kmetiskem listu in poročalo o svojem raznovrstnem kmečko mladinskem gibanju.

Na drugem občnem zboru 14. decembra 1939 so obravnavali poročilo o dejavnosti v tem letu. Poleti so priredili veliko tekmo koscev, uprizorili več iger, imeli predavanja, izlete in zlasti debatne večere. Tudi v tej zimski sezoni načrtujejo po-

goste debatne večere, za dekleta pa šivilski tečaj. "S tem smo pokazali našo zavednost in smisel za lastno organizacijo, ki stremi za kulturnim in prosvetnim napredkom slovenske vasi," je zaključil svoje poročilo tajnik. Zatem so znova izvolili za predsednika Jožeta Petkovška in tajnika Andreja Verbiča. Tudi odbor je le z nekaterimi spremembami ostal isti. Občnega zbora sta se udeležila tudi predsednik ZKFID Ivan Kronovšek in član Zvezinega odbora Ernest Titan. Kronovšek je pohvalil "izredno delavnost" vrhniškega društva in obenem opozoril na še začetniške hibe pri organizacijskem delu.¹⁷¹ Dne 18. marca 1940 je dramatski odsek krovne Zveze kmetijskih fantov in deklet iz Ljubljane uprizoril na Vrhniki Cankarjevo dramo "Hlapec Jernej", igralci pa so nastopili tudi z dvema recitacijama. Predstava je z vsebinsko kvalitetno igro lepo uspela, tudi v zadovoljstvo gledalcev. S tem naj bi na mladino tudi vzgojno vplivala kot zgled kvalitetnega odrskega delu na podeželju, ki naj bi opustili prirejanje pogostih "praznih burk".¹⁷²

Ne gre prezreti, da so nekateri člani ali odborniki društva imeli stike s člani Komunistične partije Slovenije (KPS) in z vodstvom Pokrajinskega komiteja Zveze komunistične mladine Jugoslavije za Slovenijo. Na tem mestu bi omenili Vinka Kristana, ki je bil član tega vodstva, in pa tudi, kot je že zapisano, član vodstva Zveze kmetijskih fantov in deklet. Večkrat se je mudil med Vrhnici in jih usmerjal v ljudskofrontno kmečko-delavsko gibanje. Omenimo naj še člana vrhniškega omenjenega društva Franca Popita in Andreja Verbiča, ki sta kmalu po okupaciji 1941 sodelovala tudi pri vključevanju krovne Zveze kmetijskih fantov in deklet v odporiško gibanje in v Osvobodilno fronto slovenskega naroda.¹⁷³

Veliko manj je imela uspeha Zveza slovenskih kmetov (ZSK), ki se je sicer ustanovila 4. septembra 1932 v Ljubljani. Njen cilj je bil združiti vse slovenske kmete v eno kmečko-stanovsko organizacijo, ki bi presegla strankarska nasprotja med "liberalci" in "klerikalci", in pa socialno in gospodarsko dvigniti slovenskega kmeta. Toda

svojo organizacijsko mrežo je šele do začetka januarja 1935 uspela vzpostaviti le kot okrajne pododbore v večino okrajev Dravske banovine in ne tudi krajevne organizacije.¹⁷⁴ Tudi v drugi polovici tridesetih let ni uspela združiti vse slovenske kmete v enotno kmečko-stanovsko gibanje. Konec decembra 1934 je v dvorani Kmetijske družbe v Ljubljani potekala ustanovitev Zveze slovenskih kmetov za okraj Ljubljana-okolica, na katerem so po obravnavi perečih vprašanj okoliških kmetov soglasno izvolili okrajni pododbor. Za predsednika so izvolili Martina Kališa in med odbornike pa Josipa Verbiča z vrhniške občine. Sicer pa ZSK ni imela množične podpore kmetov ne v vrhniški občini in tudi ne v drugih okrajih. Katoliško usmerjeni kmetje so namreč v velikem številu pristopali v že zgoraj obravnavano Kmečko zvezo, ustanovljeno v času vladavine JRZ, decembra 1935.¹⁷⁵

SKUPŠČINSKE VOLITVE DECEMBRA 1938

Stojadinovičeva vlada JRZ je razpisala nove skupščinske volitve za december 1938. S tem se je zopet porajalo kar bojovito volilno gibanje na vseh nivojih v okviru treh političnih taborov. Katoliški tisk je propagiral listo JRZ, medtem ko liberalno-unitarni in pa marksistični tabor opozijsko. Vrstili so se številni strankini volilni shodi in zborovanja, vendar so bila opozijska nemalokrat prepovedana ali vsaj ovirana.

Velik volilni shod, ki je zajel vrhniško občino, je potekal 13. novembra 1938 v bližnji Borovnici, in sicer v tamkajšnjem prosvetnem domu. Shoda se je udeležil notranji minister dr. Anton Korošec, ki je bil kandidat za okraj Ljubljana in Ljubljana-okolica. Spremljal ga je njegov kandidat, namestnik Rudolf Smersu, ki je bil predsednik Mladine JRZ v Dravski banovini; prisoten je bil še kandidat Miloš Stare in njegov namestnik, vrhniški župan Ignacij Hren. Dnevnik *Slovenec* ga je s sliko med drugimi kandidati takole predstavil: "Tedaj 38-letni Ignacij Hren se je že v mladosti dejavno udeleževal prosvetnega dela, veliko je imel tudi zaslug za zgraditev novega

Prosvetnega doma na Vrhniki. V letu 1938 je bil imenovan za namestnika v novo upravo Borze dela v Ljubljani.¹⁷⁶

Korošec je udeležencem volilnega shoda v Borovnici razložil notranji in zunanji politični položaj Jugoslavije in poudaril "velike uspehe" vlade dr. Milana Stojadinovića.

Za Korošcem so govorili Smersu, Stare in Hren. Po dopoldanskem shodu, ki se ga je udeležilo veliko Koroščevih privrženecov, se je Korošec v spremstvu Hrena ustavil na Vrhniki, kjer si je ogledal novo zgrajeni prosvetni dom. Pri tem je izrazil iskreno pohvalo prosvetnim delavcem, "ki so si postavili tako krasno ognjišče za prosvetno delo med Vrhnikičani".¹⁷⁷

Poglejmo volilne rezultate skupščinskih volitev 8. decembra 1938, in sicer najprej za okraj Ljubljana-okolica in zatem za občino Vrhnika. Število volilnih upravičencev je bilo v okraju 16.718, volilo jih je 12.405, lista JRZ (dr. Anton Korošec in Miloš Stare) je dobila 10.054, skupaj opozicijska lista dr. Vladka Mačka (Furlan, Černe, Leskošek, Škrjanc, Stanko, Mravlje) 2.331, in Ljotičeva lista (Zupančič in Siberer) 20 glasov. V občini Vrhnika pa je bilo volilnih upravičencev 1682, volilo jih je 1121, lista JRZ (Korošec-Stare) je dobila 916 glasov, Maček 198 in Ljotić 7 glasov.¹⁷⁸ Tako kot v večini okrajev in občinah je tudi v vrhniški občini zmagala vladajoča JRZ.

Po skupščinskih volitvah decembra 1938 se je 13. februarja 1939 sestal banski svet za Dravsko banovino v Ljubljani pod vodstvom bana dr. Marka Natlačena. Banski svet, ki je deloval kot posvetovalni organ bana, se je dotaknil različnih vprašanj, ki zadevajo banovino. Na rednem desetem zasedanju je ban Natlačen v daljšem poročilu predstavil proračun za leto 1939, obravnaval gopodarstvo in pri tem predstavil načrt za pospeševanje kmetijstva; nadalje je obravnaval socialno politiko in stanje ljudskega zdravja, finansiranje šolstva oziroma prosvete. Če pa bodo dobili ustrezno finančno podporo, se bodo

povečala cestna in druga tehnična dela, kot npr. elektrifikacija. Obenem je v ospredje stopilo tudi aktualno vprašanje čimprejšnje pridobitve široke banovinske samouprave.¹⁷⁹ Ker so bili nekateri člani banskega sveta na omenjenih skupščinskih volitvah 1938 izvoljeni za narodne poslance in s tem razrešeni funkcije banskih svetnikov, so potekale na tem zasedanju tudi nove volitve banskih svetnikov za posamezna mesta oziroma okraje. Za ljubljanski okraj je bil tedaj izvoljen za banskega svetnika Marijan Marolt, nam že znani vrhniški prvak Koroščeve Slovenske ljudske stranke oziroma tedaj slovenskega dela Jugoslovanske radikalne zajednice, advokat in veleposelnik iz Verda.¹⁸⁰ Svojo funkcijo je opravljal v letih 1939-1941.¹⁸¹

ČAS PRED APRILOM 1941

Po začetku druge svetovne vojne septembra 1939 so se razmere v Evropi in tudi v Jugoslaviji precej poslabšale. Zamiralo je dotedanje živahno društveno življenje, saj so morali tudi slovenski fantje in možje odditi k orožnim vajam. Državna oblast je začela uvajati vojno gospodarstvo, pri čemer je bilo revnejše prebivalstvo najbolj ogroženo. Politično strankarsko življenje se je osredotočilo k ohranjanju varnosti in miru tako v Jugoslaviji kot tudi v Dravski banovini. V ospredje je bilo potisnjeno vprašanje nevtralnosti Jugoslavije, slovensko prebivalstvo pa naj bi zaupalo vodenju državni oblasti, ki si je prizadevala ohraniti dobre odnose s sosednjimi državami. Toda med najbolj ogroženimi je postala Dravska banovina, ko so s priključitvijo Avstrije k nemškemu rajhu marca 1938 Slovenci dobili novega soseda – nacistično in agresivno Hitlerjevo Nemčijo. S tem je bilo znova priklicano v življenje vse bolj aktualno narodnoobrambno gibanje, ki se je odvijalo ne le v katoliškem in liberalno-unitarnem taboru, temveč je bilo močno dejavno tudi v marksističnem.¹⁸² V vseh političnih taborih so posvetili veliko pozornosti utrjevanju državljske in narodne zavesti Slovencev, v liberalnem v okviru narodnoobrambenega Ciril-Methodovega društva, v katoliškem v

okviru narodnoobrambne Slovenske straže,¹⁸³ v marksističnem v okviru levih študentskih organizacij, posebej v ljudskofrontnem gibanju, socialisti v okviru svojega delavsko-kulturnega društva Vzajemnost. Po Sloveniji, še posebej v obmejnih krajih, so se odvijali narodnoobrambni tabori enih in drugih. Zlasti so bili odmevni dijaški in študentski, ki so opogumljali Slovence pred nacistično in fašistično agresijo. Politična desnica pa je opozarjala predvsem pred nevarnostjo boljševizma. Na Vrhniki sta bili dejavni liberalno Ciril-Methodovo društvo in katoliška Slovenska straža. Obe društvi sta se v času zbiralnih akcij odzvali njunima krovnicima organizacijama v Ljubljani in sodelovali pri zbiranju denarnih in drugih sredstev. S tem so gmotno podpirali narodnostno ogrožene obmejne kraje in Kočevsko. Poleg tega je zlasti katoliški tabor posvetil veliko pozornosti boju proti "razdiralnim silam komunizma". Vse svoje organizacije (zlasti mladinske) je pozival, naj se jim postavijo v bran. Po sovražni okupaciji Slovenije aprila 1941 se je tudi za območje vrhniške občine, ki jo je zasedel italijanski okupator, začelo novo poglavje zgodovine. Ob vprašanju odpora proti okupatorju in s tem narodnoosvobodilnega boja Slovencev so prišla znova vse bolj v ospredje že prisotna idejnopolična in strankarsko politična nasprotja, ki so se med vojno še poglobila in tragično krojila življenje tudi prebivalcem vrhniške občine.

OPOMBE

- 1 Občine Dravske banovine s komasacijo občin v letih 1933-1937. Ljubljana 1937, izdala in založila Županska zveza v Ljubljani, Uvod (brez paginacije) in str. 26, 28. Primerjaj Domoljub, 22. julija 1936, št. 30, str. 455. Več podrobnosti o upravi glej v: Gašper Šmid, Uprava Dravske banovine 1929-1941, Ljubljana 2002, str. 48-57.
- 2 Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 363-365.
- 3 Splošni pregled Dravske banovine. Glavni statistični podatki, upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenik krajev po stanju 1. julija 1939 z dvema zemljevidoma, Ljubljana 1939, str. 143.
- 4 Splošni pregled Dravske banovine, cit. d., str. 10, 11.

- 5 Splošni pregled Dravske banovine, cit. d., str. 143.
- 6 Prav tam, str. 10, 11.
- 7 Nadškofijski arhiv Ljubljana (odslej NŠAL), fasc. 20, Župnija Vrhnika, spis 16, Prememba vere: Slovenec, 6. septembra 1935, št. 204 a, str. 8, Redka slovesnost.
- 8 NŠAL, fasc. 20, Župnija Vrhnika, spis 16, Prememba vere.
- 9 Splošni pregled Dravske banovine, cit. d., str. 25, 28.
- 10 Prav tam, str. 42.
- 11 Prav tam, str. 44.
- 12 Prav tam, str. 54.
- 13 Prav tam, str. 57.
- 14 Prav tam, str. 52.
- 15 Krajevni leksikon Dravske banovine, c. d., str. 365.
- 16 Splošni pregled Dravske banovine, c. d., str. 42.
- 17 Prav tam, str. 71.
- 18 Krajevni leksikon Dravske banovine, c. d., str. 365.
- 19 Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1939, str. 319.
- 20 Delavska pravica, 7. marca 1929, št. 10, str. 4.
- 21 NŠAL, fasc. 19, Dekanija Vrhnika, spis 21, Časopisi 1926-1935.
- 22 Jutro, 12. avgusta 1930, št. 185, str. 3, Ivan Cankar iz brona in kamna. Slavnostno odkritje spominske plošče in spomenika našemu največjemu pisatelju. Kmeti list, 13. avgusta 1930, št. 33, str. 3, Ivan Albreht, Ivan Cankar je dobil spomenik.
- 23 Jutro, 12. avgusta 1930, št. 185, str. 3.
- 24 Slovenec, 6. septembra 1935, št. 204, str. 8., Vrhniški muzej (citati); glej še v: Schmid, Walter, Enciklopedija Slovenije (ES), Ljubljana 1997, zvezek 11, str. 12. Habe, France, ES, Ljubljana 1989, zvez. 3, str. 441. Marolt, Marijan, ES, Ljubljana 1993, zvez. 7, str. 8. Glej še v: Marolt, Marjan, "Spomini vmret" memento mori, Ljubljana, Studia slovenica, 2000, str. 5, 6. Pajnič, Edvard, ES, Ljubljana 1994, zvez. 8, str. 223.
- 25 Krajevni leksikon Dravske banovine, c. d., str. 364.
- 26 Več o nastanku in delovanju vrhniške mlekarke zadruge glej v: Dr. Vlado Valenčič, Petdeset let mlekarstva na Vrhniki. Ob jubileju ustanovitve mlekarke zadruge 1904-1954. Založila Zadruga mlekarja na Vrhniki /1954/, str. 5.
- 27 Prav tam, str. 14.
- 28 Prav tam, str. 17-24, 44-46; glej v: omenjeni publikaciji dr. Valenčiča še prispevek ing. Antona Simončiča, Razvoj živinoreje na Vrhniki in njeni okolici ter vpliv selekcije na molznost krav, str. 51-55.
- 29 Domovina, 28. septembra 1933, št. 39, št. 1, Strahovite poplave so opustošile cele pokrajine Slovenije.

- 30 Arhiv Republike Slovenije (odslej ARS), AS škatla 68, arhivska nova enota 2201-2291, spis 2249, 20. maja 1935 sprejeta pravila Slovenskega čebelarkega društva v Ljubljani.
- 31 Jutro, 6. novembra 1931, št. 257, str. 4, Razmah volilnega pokreta v ljubljanski okolici.
- 32 Jutro, 10. novembra 1931, št. 260, str. 1: Domovina, 12. novembra 1931, št. 46, str. 1.
- 33 Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, Letnik II, KOS 80, v Ljubljani, 16. decembra 1931, str. 1573.
- 34 Umrli je mož (nekrolog s sliko dr. Janka Marolta), Domoljub, 11. november 1936, št. 46, str. 713.
- 35 Jutro, 9. aprila 1932, št. 82, str. 2.
- 36 Domovina, 24. decembra 1931, št. 52, str. 1, 2, Načela nove državne stranke.
- 37 Jutro, 10. maja 1932, št. 108, str. 2, Krasen zbor sreske organizacije JRKD za Ljubljana-okolico. Domovina, 12. maja 1932, št. 20, str. 1.
- 38 Domovina, 11. maja 1933, št. 19, str. 2.
- 39 Jutro (ponedeljsko), 6. junija 1932, št. 23, str. 1. Prav tam, 7. junija 1932, št. 131, str. 3. Domovina, 23. junija 1932, št. 26, str. 1.
- 40 Domovina, 14. decembra 1933, št. 50, str. 2.
- 41 Anka Vidovič - Miklavčič, Quadregesimi anno, ES, Ljubljana 1996, zvezek 10, str. 24.
- 42 NŠAL, fasc. 19, spis 10, Evharistični kongres 1935.
- 43 Delavska pravica, 17. januarja 1929, št. 3, str. 2, napoved občnega zbora in kratke vesti o delu.
- 44 Delavska pravica, 10. maja 1929, št. 19, str. 4.
- 45 Delavska pravica, 23. januarja 1930, št. 4 a, str. 2.
- 46 Delavska pravica, 18. aprila 1929, št. 16, str. 2.
- 47 Delavska pravica, 6. februarja 1930, št. 6, str. 3, Napoved.
- 48 Delavska pravica, 20. februarja 1930, št. 8, str. 2.
- 49 Delavska pravica, 3. julija 1930, št. 27, str. 2.
- 50 Delavska pravica, 15. maja 1930, št. 20, str. 2, 3.
- 51 Delavska pravica, 15. maja 1930, št. 20, str. 1.
- 52 Delavska pravica, 15. maja 1930, št. 20, str. 4.
- 53 Delavska pravica, 5. junija 1930, št. 23, str. 1.
- 54 Delavska pravica, 20. oktobra 1932, št. 42, str. 2.
- 55 Delavska pravica, 10. novembra 1932, št. 45, str. 3.
- 56 Delavska pravica, 24. novembra 1932, št. 47, str. 3.
- 57 Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda, Ljubljana 1977, str. 122.
- 58 Primerjaj Anka Vidovič - Miklavčič, Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941 v jugoslovanskem delu Slovenije, Ljubljana 1994, str. 75-78, 185-192.
- 59 Več o volitvah glej v: Gašparič, Jure, Občinske volitve v Dravski banovini 15. oktobra 1933 in nekdanja Slovenska ljudska stranka. Zgodovinski časopis, 58, 2004, št. 1-2, str. 47-67.
- 60 Jutro, 10. oktobra 1933, št. 237, str. 1, Črni dan za punktaše, uvodnik.
- 61 Jutro, 17. oktobra 1933, št. 243, str. 1/3.
- 62 Tedenske slike-priloga Domovini, 26. oktobra 1933, št. 43, rubrika Pomembni razgledi doma in na tujem. Tekst pod sliko Zdravko (napačno) Hočevar, pravilno Stanko Hočevar.
- 63 Jutro, 22. september 1934, št. 218, str. 2.
- 64 Jutro, 9. januarja 1935, št. 7, str. 4.
- 65 Slovenec, 27. novembra 1935, št. 272, str. 7. Vrhnika. Župan Hočevar odstopil.
- 66 Domoljub, 9. oktobra 1935, št. 41, str. 531. Primerjaj še Domoljub, 16. oktobra 1935, št. 42, str. 542 in str. 543. Prav tam, 23. oktobra 1935, št. 43, str. 559. Prav tam, 8. aprila 1936, št. 15, str. 226.
- 67 Domovina, 23. marca 1933, št. 12, str. 3, Blatna Brezovica (za zadnjo predstavo je napoved).
- 68 Jutro, 3. maja 1932, št. 102, str. 5.
- 69 Več o tem Anka Vidovič - Miklavčič, Prispevek k zgodovini ustanovitve in dejavnosti Kmetijske zbornice v Sloveniji. V: Zgodovinski časopis, Ljubljana, 51, 1997, št. 2, str. 222, 223.
- 70 Jutro, 23. junija 1932, št. 145, str. 2.
- 71 Kmetijski list, 26. februarja 1936, št. 9, str. 3. Ob njegovi smrti maja 1939 glej še nekrolog v: Kmetijski list, 31. maja 1939, št. 22, str. 3.
- 72 Bojevniki, 15. avgusta 1931, št. 1, str. 10.
- 73 Bojevniki, 1. februarja 1933, št. 1-2, str. 1.
- 74 Primerjaj Bojevniki, 25. septembra 1932, št. 4-5, str. 1. Prav tam, 4. novembra 1933, št. 8-11, str. 6, Fran Bonač, Desetletnica bojevniških sestankov na Brezjah. Prav tam, 15. septembra 1934, št. 9, str. 1.
- 75 Bojevniki, 1. julija 1933, št. 7, str. 3, Na Žalostni gori pri Preserju.
- 76 Prelom, 1. februarja 1934, št. 3, str. 1.
- 77 Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS škatla 68, arhivska enota 2201-2271, tehnična enota 24, spis za Vrhniko in za Bevke 2203. Imena preostalih podpisnikov na vlogi za odobritev pravil ZBJ za Bevke so žal nečitljiva.
- 78 Prelom, 1. marca 1934, št. 7, str. 3.
- 79 Prelom, 24. maja 1934, št. 19, str. 3.
- 80 Prav tam, str. 4.
- 81 Bojevniki, 15. junija 1934, št. 6, str. 5.

- 82 Prav tam.
- 83 Prelom, 16. avgusta 1934, št. 31, str. 3.
- 84 Primerjaj Bojevniki, 15. junija 1934, št. 6, str. 2; Prelom, 16. avgusta 1934, št. 31, str. 1, Avgusta Fabjančič, Beseda o denuncianstvu ali ovaduštvi.
- 85 Prelom, 16. avgusta 1934, št. 31, str. 3.
- 86 Prelom, 13. decembra 1934, št. 48, str. 1.
- 87 Prelom, 20. decembra 1934, št. 49, str. 1.
- 88 Pregled letnikov Zbora 1936, 1937, 1938.
- 89 Prelom, 25. aprila 1935, št. 17, str. 1-2.
- 90 Domoljub, 8. maja 1935, št. 19, str. 247, Volitve v narodno skupščino.
- 91 Domoljub, 28. avgusta 1935, št. 35, str. 449.
- 92 Slovenec, 20. avgusta 1935, št. 189 a.
- 93 Slovenec, 14. maja 1936, št. 110, str. 2.
- 94 Slovenec, 29. maja 1936, št. 122 a, str. 7.
- 95 Slovenec, 29. maja 1936, št. 122 a, str. 7.
- 96 Domoljub, 22. julija 1936, št. 30, str. 455, Občinske volitve na Vrhniki.
- 97 Domoljub, 8. aprila 1936, št. 15, str. 240, notica Blatna Brezovica.
- 98 Domoljub, 22. julija 1936, št. 30, str. 455; glej še v: Slovenec, 11. februarja 1936, št. 34 a, str. 7, Vrhnika. Občinska hranilnica.
- 99 Domoljub, 29. julija 1936, št. 31, str. 471.
- 100 Prav tam.
- 101 Domoljub, 5. avgusta 1936, št. 32, str. 489.
- 102 Slovenec, 26. julija 1936, št. 169, str. 3.
- 103 Slovenec, 11. avgusta 1936, št. 182 a, str. 3.
- 104 Jutro (ponedeljsko), 10. avgusta 1936, št. 32, str. 2.
- 105 Primerjaj Alenka Nedog, Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941, Ljubljana 1978, str. 65-67.
- 106 Slovenec (ponedeljski), 3. avgusta 1936, št. 31, str. 2.
- 107 Prav tam.
- 108 Prav tam.
- 109 Prav tam.
- 110 Prav tam.
- 111 Prav tam.
- 112 Jutro, 2. avgusta 1936, št. 177, str. 8, Prava krščanska ljubezen na Vrhniki. Delavstvo ve, komu naj v hvaležnosti zaupa.
- 113 Kmetijski list, 5. avgusta 1936, št. 32, str. 5, Občinske volitve na Vrhniki.
- 114 Slovenec, 11. avgusta 1936, št. 182 a, str. 3, Volilno zmagoslavje na Vrhniki.
- 115 Prav tam.
- 116 Slovenec, 11. avgusta 1936, št. 182 a, str. 3.
- 117 Primerjaj Katica Kobe, Iz zgodovine Bistre. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, leto IX, Ljubljana 1964, št. 3, str. 172.
- 118 Domoljub, 29. julija 1936, št. 31, str. 471, Občinske volitve na Vrhniki.
- 119 Slovenec (ponedeljski), 10. avgusta 1936, št. 32, str. 3, Sijajna zmaga JRZ pri občinskih volitvah.
- 120 Slovenec, 11. avgusta 1936, št. 182 a, str. 3.
- 121 Domoljub, 25. julija 1935, št. 30, str. 393, Prosvetna zveza oživljena.
- 122 Slovenec, 6. novembra 1935, št. 205 a, ali 233, str. 1.
- 123 Društveni koledarček 1937. Izdala in založila Prosvetna zveza, urednik Vinko Zor, str. 68-75.
- 124 Krajevni leksikon Dravske banovine, cit. delo, str. 364.
- 125 Slovenec, 27. novembra 1935, št. 273 a, str. 7; glej še v: Marjan (Marijan) Marolt, "Spomini vmret", memento mori, Ljubljana, Studia slovenica, 2000, str. 8.
- 126 Prav tam.
- 127 Domoljub, 8. aprila 1936, št. 15, str. 240.
- 128 Domoljub, 16. aprila 1936, št. 16, str. 254, Blatna Brezovica.
- 129 Slovenec, 29. julija 1936, št. 171 a, str. 4.
- 130 Domoljub, 9. septembra 1936, št. 37, št. 573 (napoved).
- 131 Domoljub, 23. septembra 1936, št. 39, str. 602. Prav tam, 30. septembra 1936, št. 40, str. 621.
- 132 Domoljub, 1. januarja 1937, št. 1, str. 11.
- 133 Domoljub, 1. aprila 1937, št. 13, str. 11; prav tam, 21. aprila 1937, št. 16, str. 13.
- 134 Domoljub, 14. aprila 1937, št. 15, str. 2, tečaji Prosvetne zveze.
- 135 Domoljub, 7. aprila 1937, št. 14, str. 13.
- 136 Slovenec, 13. novembra 1938, št. 262 a, str. 3.
- 137 Arhiv Republike Slovenije (ARS) AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine. Serija društvenih pravil po kartoteki, arhivska enota 2726-2960, spis 2892, Pravila Društva slovenskih obrtnikov na Vrhniki.
- 138 Prav tam.
- 139 Slovenec, 15. novembra 1938, št. 263, str. 3, Vselitev vrhniške Prosvete v novi dom.
- 140 Prav tam.
- 141 Primerjaj Kmetijski list, 29. aprila 1936, št. 18, str. 1, Vera je temelj človeške družbe. Jurij Perovšek, Razpadanje liberalizma v opoziciji, Slovenska novejša zgodovina, Ljubljana 2005, knjiga 1, str. 370.

- 142 Koledarček, 1941, Izdala Prosветna zveza, str. 200, 201.
- 143 Slovenec (ponedeljski), 18. oktobra 1937, št. 42, str. 2, Zbor slovenskih fantov.
- 144 Koledarček, 1938, Izdala Prosветna zveza, str. 67.
- 145 Koledarček, 1938, Izdala Prosветna zveza, str. 88.
- 146 Kres, Glasilo Zveze fantovskih odsekov, julij 1939, št. 7, str. 202, 203.
- 147 Prav tam, marec 1939, št. 3, str. 80, in maj 1939, št. 5, str. 132.
- 148 Domoljub, 10. junija 1936, št. 24, str. 352.
- 149 Slovenec, 29. maja 1936, št. 122 a, str. 7.
- 150 Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 68, Upravni oddelek, Serija društvenih pravil, arh. enota 10501-10700, spis 10565/ 1936; ARS, fasc. BAN 16-2, fasc. 25501-2800, spis, 26502/ 1936.
- 151 ARS, fasc. BAN 16-2, fasc. 25501-28000, spis 26502/1936.
- 152 Domoljub, 17. februarja 1937, št. 15, notica.
- 153 Domoljub, 7. oktobra 1936, št. 41, str. 528, Za staro pravdo.
- 154 Prav tam.
- 155 Domoljub, 11. avgusta 1937, št. 32, str. 13, Veličastni tabor pri D. M. v Polju.
- 156 Domoljub, 1. julija 1937, št. 26, str. 1, Prvi člani naše Kmetijske zbornice.
- 157 Domoljub, 4. novembra 1937, št. 44, str. 2.
- 158 Orač, oktober 1940, št. 10, str. 217, 218.
- 159 Anka Vidovič - Miklavčič, Oživljanje "Kmečko-socialnega programa" v okviru kmečko-stanovskega gibanja Zveze absolventov kmetijskih šol (ZASKŠ). Revija 2000, Ljubljana 1990, št. 52/53, str. 165.
- 160 Prav tam; Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine. Upravni oddelek, Serija društvenih pravil po kartoteki, arhivska enota 6501-6710, spis 6558.
- 161 Anka Vidovič - Miklavčič, Oživljanje "Kmečko-socialnega programa" v okviru kmečko-stanovskega gibanja Zveze absolventov kmetijskih šol (ZASKŠ), cit. d., str. 173-176.
- 162 Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine. Upravni oddelek BAN 16-2, fasc. 2401-5000, spis 4736/1936.
- 163 Jutro, 22. avgust 1935, št. 193, str. 1, Pohorska deklaracija.
- 164 Domovina, 4. julija 1936, št. 23, str. 1.
- 165 Jutro, 6. junij 1937, št. 129, str. 1. Prav tam, 8. junija 1937, št. 130, str. 2, Pot Petra Živkovića po slovenskih krajih.
- 166 Domovina, 18. novembra 1937, št. 47, str. 5; Kmetški list, 10. novembra 1937, št. 45, str. 3.
- 167 Domovina, 7. oktobra 1937, št. 41, str. .
- 168 Domovina, 11. avgusta 1938, št. 32, št. 7.
- 169 Kmetški list, 25. januarja 1939, št. 4, str. 5. Petkovšek Jože, Verbič Andrej, Vrhnika (poročilo).
- 170 Prav tam.
- 171 Kmetški list, 24. januarja 1940, št. 4, str. 5.
- 172 Kmetški list, 27. marca 1940, št. 13, str. 2.
- 173 Pot kmečkga ljudstva v OF. Zbrala in uredila Drago Košmrlj in Janko Liška, Ljubljana 1986, str. 179.
- 174 Kmetški list, 2. januarja 1935, št. 1, str. 2.
- 175 Več o tem v: Anka Vidovič - Miklavčič, Zveza slovenskih kmetov 1932-1935. Zgodovinski časopis, 43, 1989, št. 4, str. 555-569.
- 176 Slovenec, 20. novembra 1938, št. 268, str. 4, s sliko.
- 177 Slovenec (ponedeljski), 14. novembra 1938, št. 46, str. 1.
- 178 Slovenec, 13. decembra 1938, št. 285, str. 1, Živela najveličastnejša zmaga.
- 179 Slovenec, 14. februarja 1939, št. 37, str. 4, X. zasedanje banskega sveta.
- 180 Orač, Za bodočnost slovenskega kmeta, marec 1939, št. 3, Novi člani banskega sveta.
- 181 Vladimir Kološa, Banski svet Dravske banovine 1931-1941, Ljubljana 1980, str. 23. Publikacija Arhiva Republike Slovenije. Inventarji. Serija Arhivi državnih in samoupravnih organov in oblastev. Zvezek 2.
- 182 Primerjaj Slavko Kremenšek, Slovensko študentovsko gibanje 1919-1941, Ljubljana 1972, str. 315-324.
- 183 Več o tem glej v: Anka Vidovič - Miklavčič, Društvo Slovenske straže, Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije. Hartmanov zbornik, Maribor 2004, letnik 4, št. 2-3, str. 439-476.